

EESTI KIRJANDUS

SISU:

- M. KAMPMAA: Eesti ilmliku jutukirjanduse käsikirjalisest eelastmest.
- E. RAUDSEPP: Eesti novellikirjandus a. 1936.
- R. PÖLDMÄE: Rahvaloomingu, eriti rahvatantsu arengust Ida-Harju rannikul. (Kaardiga.)
- A. SAARESTE: Eesti õigekeelsuse päevaküsimustest.
- P. VIIDING: V. Adams — Põlev pöösas.
- B. KANGRO: H. Adamson — Mälestuste maja.
- A. D. HINT: R. Roht — Igapäevased inimesed.
- J. PARIJÕGI: Kaks lasteraamatut.
- A. PALM: A. Annist — „Kalevipoja“ saamislugu.
Eesti raamatute üldnimestik 1934. a. alates. 32. poogen.

N° 4

23. aprill

1937

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1937 ASUTATUD 1906. XXXI

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvalaule), H. KRÜS (ajalugu), F. LINNUS (rahvalaadus), A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käskkirjade tagasisaamiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käskkirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käskkirju lühendatud kujul.

Toimetuse ja talituse: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Aia 19, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik ca 800 lk.

Tellimisi võtavad vastu talituse kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärasest ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Aia 19, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü, Rüütli 11.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

O/ü. J. G. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49.

„Suur-Karja 23, t. (2)15-31.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermannini 11.

Viljandis: „Pressa“ ajakirjanduse keskladu, Tartu 3.

Kuulutused teksti järel: lehekülj 30 kr., pool lehekülje 15 kr., veerand lehekülje 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga 5 kr. ja XXIV—XXIX (1930—1935) hinnaga 6 kr., nahkkõites 2 kr. kallim. Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

Arve
Eesti

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

APRILL 1937

NR. 4

EESTI ILMLIKU JUTUKIRJANDUSE KÄSIKIRJALISEST EELASTMEST.

Teadupärast oli eestikeelset kirikukirjandust käsikirjades liikvel kaua aega enne trükitud raamatute ilmumist. Nii Heinrich Stahl kui ka Joachim Rossihnius, kes 1632. a. avaldasid trükis oma vaimulikud käsi- ja koduraamatud, on kasustanud õpetajate keskel ringlevaid vanu käsikirju, mis pidid tuttavad olema juba G. Müllerile. Kirjutamis- ja lugemisoskust eestlaste keskel levitas esmalt 1552. a. alates Oleviste ja hiljem ka veel Pühavaimu kiriku kool, mille õpilased nii hästi laulsid, et neid sõnade ja viiside kuuldavaletoomises võidi seada kogudusele eeskujuks.

Huvitav on kuulda seda tõsiasja, et ka eestikeelse ilmliku jutukirjanduse arengul on olnud käsikirjaline eelaste. Ilmlikku käsikirjalist jutuvara on rahva keskele liikvele pääsenud juba kolmveerand sajandit enne esimese iseseisva ilmliku jutustise trükkiandmist, millist sündmust on seni teatavasti tähistanud K. Fr. Lorenzsonni väikese kuuekopikalise „Jenoveva ellust“ (1839) ilmumine. Kõne on siin pikema ilmliku jutustise käsikirjast, mis on kirjutatud lõuna-eesti murdes 1768. aastal ja mille koopiat hoitakse alal Otepää karskusseltsi raamatukogus. Seda haruldast toodet saadetakse siin käibele tembeldatult ja numbri alla pandult nagu mingit igapäevast, harilikku laenutusobjekti. Imestusega küsime, millega on seletatav selline kirjanduslik üllatus, et ka meie ärkav ilmlik proosa heidab eelvarje just lõuna-eestlaste kitsapiirilise murde piirkonnas.

Lõuna-eesti-murdelise kirjavara ennakut põhjaeestimurdelisest märkame juba varasemate trükingute ilmumisel. Nii on Rossihniuse käsi- ja koduraamat Stahli omast keeleliselt märksa parem. See ilmub rikkamas sõnavara rakenduses ja tunduvalt rahvapärases, sulavamas lausekorras. Samuti andis Vastse

Testamendi tõlge lõunaesti-murdelisele kirjandusele põhja-
eesti-murdelise ees suure ennaku. Nähtus põhjeneb siin
sel asjaolul, et eestlaste lõunapoolses osas leidus õpetajate keskel
paremaid keeletundjaid kui põhjapoolses. Andreas ja Adrian
Virginiuse rahvakeelepärane Vastse Testamendi tõlge valmistas
ette kirikukeele parandust kogu Eesti kohta. Kuid ka esimesi
samme ilmliku kirjanduse rajamisel nii värsis kui proosas astu-
takse lõunaesti murde rakendusel, nagu seda tõendab lugu „Jeru-
salemme Lina Ärrahäetamisest“ ja „Käsu Hansu kaebelaul“.
Edasi tõendavad prof. G. Suitsu ja R. Põldmäe hiljuti avaldatud
ulatuslikud esseed, et lõunaesti-murdeline kirjandus juba
XVIII sajandil on saanud suurt tõuget vennastekoguduse usu-
lisest liikumisest. Herrnhuutliku kirjandustegelasega tõuseb
nähtavale kohale esmalt Urvaste kirikuõpetaja J. Ch. Quandt,
kes 1736. a. tõlkis ning avaldas vagajuttude kogu, milles näit.
„Kuseni Hinreku lugu“ on lõunaestlastele varemini trüki kätte
jõudnud kui põhjaestlastele määratud tõlge „Hansu ja Mardi
jutu“ nimelises kogus. See vaimulik jutustus oli määratud usu-
liku äratamistöö läbiviimiseks. Samasuunalist käsikirjalist luge-
misvara levitas innukalt Tartu Maarja koguduse köster Michael
Ignatius, kelle suuremaks teoseks peetakse R. Põldmäe poolt hil-
juti avastatud H. Schuberti jutluseraamatu 1000-leheküljelist
tõlget, mis teostatud 1752. aastal. Sellest mahukast teosest on
kaasaegsed valmistanud kolm koopiat. Neid hoitakse alal Eesti
Kultuuriloolises Arhiivis. Üht neist ärakirjadest, mis tehtud
kõige parema keeleoskusega, omistatakse Kanepi koguduse
köstrile Martin Pullile.

Neilt XVIII sajandi 60-ndailt aastailt, mil vennastekoguduse
tegelased agarasti levitasid rohkearvulisi käsikirju, on pärit ka
eelmainitud Otepää karskusseltsi raamatukogus käibel olev seni
esimesena tuttavaks saanud ilmlik käsikirjaline juturaamat „Üts
hallelik sündino Luggo nink Ellokäik üttest Türki Keisri Tütt-
rest: nimmega Helena“. Nagu käsikirja nimileht tõendab, on see
umbes 100-leheküljeline teos kirja pandud 1768. aastal. Seda
kinnitab vastuvaidlematult ka jutustuse vanaaegne keel ja õige-
kirjutus. Kuid raamatu köitmisviisi ja selleks kasustatud mater-
jal veenab siiski, et meie ees seisab möödunud sajandi teisel vee-
randil valmistatud koopia. Nagu kaane siseküljelt näha, on see
kord olnud Pühajärve sõja kroonikakirjutaja P. Eichenfeldt'i
omand. Koopias jäljendatakse kõrvalekaldumatult piinliku täp-
susega kõiki neid keelelisi ning ortograafilisi iseärasusi, mis olid
iseloomulikud XVIII sajandil soetatud lõunaesti-murdelisele
kirjandusele.

Sisult osutub Otepää raamatukogu käsikirjaline laenutusobjekt saksakeelse rahvaraamatu „Die schöne Helene von Konstantinopel“ vabaks, lühendatud ümberkujunduseks, sest esitusviis vastab igapidi selleaegse eesti lugeja maitsele. Muu seas tõendab seda juba jutustise õige algupärane sissejuhatav lause: „Se Luggo algab nida...“ Koopia on tehtud küllalt selge ja loetava käekirjaga, kelle omanikul pidi olema hea kirjatehnika. Praeguse aja uudishimulikule lugejale, kes muidu lõunaesti murdega küllalt tuttav, teeb ta nautimine siiski raskusi vanaaegse kirjaviiisi tõttu. Seepärast lausub mõnigi otepäälane, kellele käsikiri pihku juhtub: „Missugust eriskummalist kirjutatud raamatut siit lugeda antakse!“ Õigem koht oleks sel käsikirjalisel juturaamatul küll Tartus Eesti Kultuuriloolises Arhiivis. Siin oleks ta alalhoid kindlalt tagatud ja juurdepääs uurijaile kergendatud. Käsikirja asemele võiksid otepäälased paigutada oma raamatukokku samasisulise trükkeose, mis ilmunud 1850. a. Berend Gildenmanni poolt pealkirja all „Kannatliko Helena luggo, kes 22 aastat mitmes villetsusses ellanud“. Siin on jutukäik ka pisut pikemalt edasi antud. Kannatliku Heleena muinasjutt-novelli algupärandiks peetakse prantsuse keeles aleksandriini värssides luuletatud romaani, mille põhimotiiviks on rahvusvaheline legend ilma käeta tüdrukust. Saksa keeles ringleb see lugu juba 1604. aastast peale proosatootena.

Selle varajase käsikirjalise ilmliku juturaamatu ümberkujundaja isiku kohta võib teha ainult umbkaudseid oletusi. Niipalju on kindel, et see ümberkujundis liigub keelelt ja stiililt Ignatiuse tõlgitud jutluseraamatust tuntud traditsioones. Mõlemas kordub selline sõna, nagu „tarbis“, mõlemas kirjutatakse niisugune abstraktne substantiiv nagu „Körd“ peaaegu järjekindlalt suure algustähega. Igatahes kuulub seegi tõlgeteos nende läkituste hulka, mida pietistlikud sulemehed levitasid käsikirjaliselt oma mõtteosaliste keskel. Ta tõendab seda, et meie vanim ilmlik rahvakirjandus oli juba eos elutundelt sentimentaalne.

M. Kampmaa.

EESTI NOVELLIKIRJANDUS A. 1936.

Juba mõnda aega pole meil novelli- ja lühijutukirjandus pakunud aastaülevaateis nii ergast pilti ega ole rahuldanud säärasel määral kui kõnesoleval 1936-ndal. Paistab, nagu oleks meil sellel nõudlikul alal toimumas teatav ammu vajalikuks tuntud tõusu-protsess, mille alged võtavad, tõsi küll, hoogu juba mõne nüüdsinenu eelnenud aastate loomingus; ent nendegi käsiteldava

aasta toodang kõneleb aina uuest edasiminekest oma valitud rajal, mitte lihtsalt tavalise vestmisisokuse, narratiivse talendi arengust, milles edu vahest polegi nii silmatorkav, kui isikukohaste kunstiliste ülesannete seadmisest ja lahendamisest heade, meeldelõikavate tulemustega. Lisaks ka uued jõud novelli alal esinevad silmapaistva küpsusega ja ilmse tahtega mitte ainult literatuuri toota, vaid teenida kunsti. Üldse näib seekord domineerivat püüe tiheduse, ülesannete vastutustundliku silmaspidamise poole palju laiema autoritekogu juures kui varem aastail. Kaheksast mullusest raamatust kaheksalt autorilt tervelt 6 on säärased, mille tase, igapäev oma laadis, on väljapaistev. Kui sellele lisada märkus esinejate eripalgelisusest, vihjata aasta jooksul üksikult ilmunud paladele, mille seas K. A. Hindrey jutustis „Kõrvad“ on psühholoogilise eritlusnovelli meistrilaladid, siis kuidas jätta usaldust kinkimata oma heameelele olukorra üle. Ilmunud kogude väike arv ei tekita muret; tähtis on, et sellest jääb palju sõelale. Viimane asjaolu ei lase tãrgata puudujäägitundel ja hoiab ära tolle teataval määral ikkagi tekkiva masendatuse, mille all kannatame, olles sunnitud neelama kvantitatiivselt suurt hulka trükitãhti, saamata sellest loodetud vaimset kosutust.

4 kogu lãinudaastasest toodangust pãlvivad erilist tãhelepanu. Need on P. Vallaku „Armuleib“, A. Jakobsoni „Esimesed meheteod“, A. Mõlgu „Rannajutud“ ja P. Viidingu „Piinlikult hea tahe“. Need on n. õ. lãinudaastase novellitoodangu „naelad“. Nad pakuvad peale selle, et heast küljest atesteerivad oma autorite kunstipüüdeid, seda rahuldust, et igãüks neist viib meid hoopis eri suunda, autorite erinevaist temperamentidest, tublisti lahku minevaist maailmakãsitustest ja huvipiiridest tingitult, nagu eri maailmadesse. Eelmistele lisandub küpsuselt nendega taset pidav H. Raudsepa kãsiteldaval aastal raamatuna avaldatud novellidevalimik „Jumala veskid“, kuigi selle kogu üksikud jutud on õsna pika, ligemale 10-aastase ajavahe miku saadus, milline asjaolu kajastub selle üksikpalade ehituses, võttes kogult kavatsusliku õhtluse. Ent sãärane mulje hajub suurel määral juba lähemal vaatlusel, kui on tabatud ja taibatud sellele autorile omane eriline ideoloogiline vaatevinkel. Vãikese pettumuse valmistab lãinud aastast aga M. R a u a kogu „Õhtused kajad“ selle autori elevust tekitanud romaani „Kirves ja kuu“ jãrel. Raud ei ole nãhtavasti novellikõps, ta on ilmselt forsseerinud oma lugude intriige ja püüdnud neis lahendusi esile kutsuda eriliste kõrvlulukustavate paukudega, seejuures kaunisti tallatud šabloonidesse kaldudes. Ka hingedelukãsitlus kan-

natab tal sentimentaalsete heiete sissepõimimise all. Huvitavamad siin on vahest jutustis „Kõlgastes“ tööhullust poolearuga sulasest ja, küll ainult osalt, ka nimijutt oma kiimaluspakitsuste kujutamise, kuigi lõpp selles on täiesti raisatud.

Neile kuuele novellikogule lisanduvad 2 kogu humoristlikke lühipalasi. Üks neist, P e a r u O r a v a „Humoreske ja lühijutte“, ehk küll ajaviitekirjandusse kuuluv, väärrib täiesti oma tiitelnime hea lühijututehnika, labasuse puudumise ja rahvakeelsusega, paiguti isegi koomilisest üldšabloonist üle kasvavate täiskirjandusliku väärtusega kujude, eriti setude skitseerimisega („Setupoisi elulooke“, „Jala peale astuti“); paiguti koguni tavalise anekdoodi raame purustava üldnimliku traagikoomilise sisuga („Hasartmäng“). Nende lookeste jutustamismaneeris võib mõnel määral märgata Nõukogude-Vene vestekirjaniku Zoštšenko võtteid. R. T i i t u s e „Toslemi kirjad ja juhtumised“, vähemalt sõnastuslikus osas, ei teeni midagi muud peale vähenõudliku naerulihaste kõditamise ja paljastavad oma sisulise tühisuse alles nüüd, raamatuks kogutuna, eriti selgesti.

Kui märkida veel R. Rohu kogu sõjajutte ja mälestusi „Kahuriliha“, mis osalt kuulub memuaarkirjandusse, juttude osas aga ei kuulu õieti käesoleva ülevaate alla; kui mainida veel uustrükke nagu Fr. Tuglase novellide valikkogu juubeliväljaandena „Kuldne rõngas“, P. Vallaku „Epp Pillarpardi Punjaba potitehast“ ja A. H. Tammsaare „Vanu ja noori“, — siis vabanevadki käed 1936. a. uudistoodangu küpsema osa vaatlusiks.

Peagu aastast aastasse kohtame novelliülevaateis kahte nime: Vallak ja Jakobson. Säärase pideva töö tulemuseks neil on tüse vormiküpsus, isikliku maneeeri, oma „käekirja“ omandamine. Eriti V a l l a k u juures on jälgitav veel teatav pidev, samm-sammuline ümberkujunemisprotsess. See on viinud ta välja tema algselt groteskselt maneerilt praegusele kõigest liigest vabastatud uusrealistlikule asjalikkusele. Vallak on praegu väljakujunenud meister, kelle stiilimeel näib täiesti olevat hüljanud püüu menu taotleda efektide varal ja kes selles püüus on jõudnud peagu vastupidiseisse äärmusisse. Ta katsetab praegu r a s k e kunsti reeglitega: võimalikult lihtsate, väheste vahenditega saavutada täisväärtuslikke tulemusi. Olen selle ta käsitlusisearasuse tõttu sunnitud ta mulluse novellikogu „Armuleiva“ puhul tarvitama näiliselt peagu negatiivseid detailotsuseid selleks, et jõuda lõpul jaatavale üldotsusele. Võime näiteks langeda märkuse, et Vallaku novellide temaatika on vaene. Tõsi! Ta süžeed on võetud hallist argipäevast, kaunis monotoonselt kulgevast väikeste inimeste igapäevasest elust. Ta kujutab maa-

noorte askeldusi oma haridusseltsi ümber, asunikude ja metsatöölise võrdlemisi vähetähtsaid toiminguid, mõne rauk-vanakese pürgimisi tallu armuleivale. See pole rikas maailm. Ent kunstnikule polegi aine oluline, tähtis on selle kujundamine. Kuid ka kujundamises, novellide kompositsioonilises ülesehituses talitab Vallak haruldase jahedusega, just nagu tahtlikult püüdes toonitada valitud keskkonna vähepakkuvust. Miski ta novellide tüübistikus ei kerki ülespoole keskmist taset, ei süüvi ka kusagil sügavamasse. Kas näiteks on suurt kompositsioonilist pinget selles, et ümbrus on loid ja töötab haridusseltsile vastu; või kas on suurt kontrastide kokkupõrget Piitsametsa veltveebli praaliva sõnasangarluse ja mõistliku rahvavalgustaja Kuljuse hoolika tülidest hoidumise vahel? Mõnevõrra huvitavaid kujusid ju saab kirjeldada, kuid ikkagi vaid igapäevakujusid ansambli tehnikas. Vallak näib pealegi tahtlikult summutavat, vähemalt väliselt, konfliktide pinevust sealgi, kus need paratamatuks osutuvad. Jutus „Teise eest“, milles vanakraamikaupluse sell rüvetatud kõlbla puhtustunde pärast tõstab käe oma kiskujatüüpi peremehe vastu ja langeb ise selle kuulist, kus järelikult tekib terav konflikt karistamatu nurjatuse ja kannatava aususe vahel, silub Vallak probleemi sarkastilise jahedusega tasaseks. Üks kalm kalmistul enam või vähem. Ena' sangarlust! Kahtlemata mõjuvam toon kui mistahes ragistamine moraaliga, kuid seejuures tüüpiliselt jahe. Ainult paaril korral märkame tal selle hoolikalt peetud realistliku jututehnika man mingi sümbolistliku värvingu heitmist üle mõne loo lõpposa, lõpplahenduse aseainena. Jutus „Suure tamme all“ eestlane jõekaupmees sureb Siberis sangarlik-lüürilise kojurännaku kujutluses ja jutus „Sõjateedel“ rauk koduhoidja põeb luulkujutlusi veerevast sõjavankrist, istudes ise igivaikses asunikutalus. Ent nendegi lugude meeoleolu kustutatakse varjatult sarkastiliste, illusioonide minema pühkivate lõppriidadega. Nii on kõigile Vallaku lugudele lõpuks omane püüd otse klassikalisse ühetoonilisusse. Sõnastuslik külg täiendab seda muljet omakorda. Ta stiil on asjalik ja kaine. Ta dokumenteerib aina. Situatsioonide välis-tegumoe tagant tuletagu lugeja ise puuduv hingeeluline külg, tegelaste sisemaailm, nende tunded. Ent siin kogeme ühtlasi, et Vallaku distantsitud jutustus on selliste tuletuste tegemiseks küllalt detailne ja paindlik, ehkki ta ise tahab mängust välja jääda. Kohtame ainult mainitud Siberi-loos mõnel harval kohal teatavat kordusvõtet, mis otseselt kõneleb tundeist: üksluiselt toreda jõemaastiku kirjeldamise vahele poetab Vallak äkki kodumaagatsusele vihjava interjektsiooni: „Igav. Igav.“

(lk. 167). Jälle hulk aega kirjeldust. Siis: „Vesi ja kaldad, vesi ja kaldad...“ (lk. 168). Säärane kidakeelsus tundelisis avaldusis on Vallakule tüüpiline. Kui tahtmatult siiski paiguti sigenema kipub tundelisust, silub ta selle argumenteeriva kainusevalanguga või irooniaga minema. Kuid Vallaku lause jahedus ei tähenda siiski kuivust, vaid ainult kokkuhoidu sõnalise väljendusega. Midagi on Vallaku laadis, kogu ta hoiakus, ta stiilis ja sõnastuses, mis oleks nagu suguluses maamehelikuga. Ent siiski ei ole õige, nagu kirjutaks Vallak rahvalikku keelt; viimane on selleks sootu afekteeritum ja seetõttu ka katkendlikum. Vallak kirjutab kultuurseks tööteldud, silutud, täiustatud rahvakeelt, kirjakeelt rahvaliku hoiakuga. Ta perioodid on täis- tuumalised, kuigi kõige napimate vahenditega, siiski lõpuni väljaõeldud mõttekäikudega, ainult siin-seal pisut pipardatud kirjanduslikku keelde hästi monteeritud miljöösõnadega; Vallak ainult markeerib miljööd, ise sellesse laskumata.

On kõneldud Vallaku puhul, et ta rohkem kui keegi teine praegusist eesti kirjanikest on saavutamas mingit eestilist kunstivormi. Võib-olla! Kui ta kainust, kultiveeritud rahvalikkust, isegi ta juttude teatavat monumentaalset lamedust arvesse võtta. Igatahes on ta praegustel juttudel paekivikonstruktsioonide omadusi, paekivi, mis murrus on silmapaistmatu ja hall, ehitiseks kujundatuna ilmutab aga üllatavat tüsedust ja stiili.

Vallaku kõrval A. J a k o b s o n oma mulluse koguga „Esimised meheteod“ tundub esimesel pilgul peagu romantikuna. Ja ometi on see kogu oma agulimiljöö ja -argooga, veeteeriva poolanimaalse elu kujutamise suures suguluses ta esikteose „Vaeste-Patuste aleviga“. On vana tõde, et kirjanduslik naturalism oma ürgsemal, loomulikumal kujul hõlpsasti paarub romantilise tundlemisega. Romantikud eks leiutanudki primitivismi ja loodusläheduse, normide hülgamise ja sisemiste tõukejõudude vaba minnalaskmise.

Jakobsoni novellikogusid iseloomustab alati ühe keske tema arendamine; käesoleval korral on selleks esimene armastus; tegelasiks 17-—18-aastased puberteedia lõpu esimesi tõsisemaid kihukonflikte läbielavad töölispoisid ja -tüdrukud. Primitiivse keskkonna kasvuaaliste võtmine huvifookusesse pakub ülirohkeid võimalusi alasti, vormumata tundlemise kujutamiseks. Kui pisutki eritlema hakata Jakobsoni tegelaste sisemaailmu, satume igasuguste primaarsete afektide otse masendavale hulgale. Terve nende noorukite elu, kõik reaktsioonid koosnevad lausa nagu ainult neist koos vastavate füsioloogiliste saateliigitustega: hirmudest, üllatusist, igatsusist, ootamatuist

rõõmu-, naerupahvatusist. Atribuudid nagu 'imelik rõõmutunne' (lk. 18), 'kummaline tung' (lk. 87), 'ääretu üksildustunne' (lk. 29), 'veider tusatuju' (lk. 94) ja adverbiaalid nagu 'tundis vaistuliselt' (lk. 31), 'nagu iseenesest kasvama hakkav kiivusepiin' (lk. 40), 'tegi masinlikult' (lk. 61), 'naeris äkki põhjuse ta' (lk. 91), kui ainult üksikuid siit-sealt noppida, on väga sagedad ja iseloomulikud. Iseloomulik on ka, kui parvetuskümnik töö tulutusest kärsitusse ägedusse sattudes „hakkab hetkeks kainet aru kaotades lepamalakaga vastu vett taguma“ (lk. 2) jne. Kõik see tähistab seda, et Jakobsoni tegelased toimivad impulsside mõjul, mida nad ise ei valitse ega täie selgusega tajugi. Ja kuna see on nii, siis pole nende jaoks olemas ka eetilisi ega konventsionaalseid pidureid ega norme; nad toimivad nõnda, kuidas loodus neid käsib. Sellest suur jõulisus, vitaalsus, dünaamilisus, mis meid enamasti kaasa kisub Jakobsoni juttudes. Ta teosed mõjuvad vabastavalt, loodusliku värskusega ja — kui veel korrata — teatava romantikaga, hoolimata isegi neis antavate dialoogide vulgaarsusest, intellektuaalsest abitusest. Viimane on kontrastmõjuline. Kontrastmõjuline on ka, kui ta noored poisid hirmsasti häbenevad oma õrnu tundeid, peljates nendega naeruvääristuda, ja ta noored tüdrukud teevad endid ligipäasetamatuks, ehk küll tõeliselt ülejäägita valmis on heituma ihaldatud naudinguisse. Kontrastmõjuline on veel loodusekujutuse meeoleolulisus vulgaarse miljöo kujutuse keskel. Just loodusepiltides saab Jakobson õieti käed vabaks poeetiliseks nägemusiks, milleks tal primitiivse tegelaskonna maalimisel võimalusi väheseks jääb. Ta loodusepildid on võimsad, läbituntud, nad aitavad sündmustel jõuda neile vastavasse meeoleoludesse. Kuid ka primitiivse tundlemise ähmasusest oskab Jakobson paiguti välja koorida just oma kontuuritusega mõjuvaid poeetilisi tundeteri, näit. kui parvepoisil tuppa astuva noore neiu häält kuuldes tekib imelik meeldiv tunne, „nagu valataks ühest nõust teise mingit sooja, veidi magusat vedelikku“ (lk. 21), või kui sadama tööpoiss ujumisel, sattunud suure laeva kere juurde, „järsku tunneb enese kõrval asuva stiimri suurust sellise kohutava selgusega, et tal oma armetusest häbi hakkab“ (lk. 96). Sellised vaistlikkude elamuste tähelepanekud on suure väärtusega.

Lihtsa tundeeluga inimesi, nagu pakuvad neid Vallak ja Jakobson, kujutab ka A. Mälk oma „Rannajuttudes“. Ent mililine vahe siiski Mälgu randlaste ja eriti Jakobsoni agulielanikkude vahel. Viimase dünaamiline, pisut kare, ürgne naturalistlik romantika asendub Mälgul palju idüllilisemate toonidega, hooli-

mata et ka Mälk kujutab karedat, isegi raskemat kutsetööd sooritavate inimeste elu. Sellal kui Jakobsoni tegelaste jõulisus seisib eetiliste pidurite puudumises, omavad Mälgu randlased aga kõrgeid, valjult eetilisi, ehk küll omapäraselt arenenud aususe ja õigluse kinnismõisteid. Kalur, isegi olles nugade peal oma kaaslasega, ei jäta teda abita merehädas, lükates tüli õiendamise ainult teiseks korraks. Need randlased on looduslapsed, kes kareda välimuse ja teatavas mõttes lapseliku tegumoe taga ilmutavad või sagedamini just peidavad „kuldseid südameid“. Omapäraselt õiglustunnet on neis kasvatanud nende elukutse, vaprust alatine silmavaatamine surmale, seltsimehelikkust sotsiaalne kokkukuuluvus ühises töös paadis või laevapardal. „Rannajutud“ on ses mõttes meil annus idealistlikule kirjandusele. Mälk valitseb oma ainet meisterlikult. Otse hiilgavalt annab ta edasi randlaste dialekti, mille kaudu pääseb õige huvitavat pilku heitma kalurite omapärase loogikaga sisemaailma, kus valitsevad originaalsed *common sense*'i reeglid. Randlasele pole näit. käsitledav süü, mis seisneb rauaraisu äratoomises karil istuvalt, mere pärida jäetud vrakilt, sest „kui see vana raud on mool süüks — siis on kala merest väljatoomine kah süü...“ („Mere annid“, lk. 65). Mälgu juttude psühholoogilises ülesehituses on tagasihoidlikkust ja tunnetehäbenemist, ent ometi pesitseb ta habemike kalurite rinnus palju hellemaid tundeid kui ühelgi Jakobsoni noorukeist. Tugevamate eetiliste konfliktide tõttu on Mälgu juttude keskendus suurem, lahendus selgem, temperatuur lahenduse eel kõrgem. Mälk on dramaatilisem teistest. Ta juttude tagapõhjaks kujutatav meri teenib omalt poolt kaasa olukordade traagilisuse või leebuse paremaks esiletoomiseks. Juttude üldine põhitoon on heroiline. Nii on tormi ajal merel viibivate kalurite tegumood kõige oma argipäevasuse juures vapper, surmahaige kaluri mereleminek (jutus „Randlase surm“) varjatult pateetiline. Ent sellest hoolimata Mälgu lood oma jaatavate lahendustega tekitavad lugejais lõpul leebeid, rahuküllaseid elamusi, mis ladestuvad üksteise peale selgete, lihtsate, vähenõudlikkude kihtidena. Romaanide „Surnud maja“ ja „Õitsva mere“ kõrval on see novellikogu Mälgul parimaid teoseid ta toodangus.

Kui eelmised kogud kujutavad lihtsaid, looduselähedasi, võrdlemisi vähe nüansse omavate elamusteskaaladega inimesi, siis P. V i i d i n g u novellikogus „Piinlikult hea tahe“ satume otse keset pooltoonide ja hingeeluliste erandnüansside tulevarki. Meil on siin enamasti tegu patoloogilisuseni üles kruvitud, 90% ajast ja närvidest koosnevate olenditega, nn. „juurtetu intelligentsi“, „teadusliku järelkasvuga reservis“ ja kuidas seda nime-

tatakse, kohvikuis ja kõrtsides ringlevate, sellise elu mõttetust tunnetavate, kuid sellest siiski mitte loobuda suutvate, poolboheemlike parema seltskonna *outsider*'ite kitsa ringiga. Neis inimestes on mõnesuguseid moraalseid defekte, tubli annus eneseirooniat, õilsaid, kuid häbenetavaid üldinimlikke tunge ja tundeid, mis kord uputatakse reflekteerimisse, teinekord aga kaetakse lihtsalt seltskonna konversatsioonitooni galantse lakiga. Nende enesest ja teistest läbi nägemise võime on võrratu. Nende argumentatsioonid sätendavad völlameeleolulisist paradoksidest. See maailm pole sisemiselt terve. Küll aga kunstiliselt lubav. Selle ebaterve, kuid kunstilise hõngu omamise tõttu seisab Viidingu kogu läinudaastases novellitoodangus kaunikesti silmapaistval kohal. Viidingu novellide psühholoogiline kude on intellektuaalne, tunnetav; puhast, mõttetööst puremata tundmust neis peagu ei kohtagi. Ta tegelaste tahtepotents on rohkeist elukogemusist sageli atrofeerunud. Siirus on maskeeritud traagilisena tunduva blasfeemilise üleoleku, banaalsuse, intellektuaalse jõhkru-segi taha. Okkalisi teravmeelsusi ja paradokse nagu: „Jumal tänu, iga naist ülikool päris ära ei riku!“ (lk. 19), „Küllap sa hakkad aru saama, kui ma pisut segasemalt räägin!“ (lk. 124) jne. esineb üsna tihti. Nendes ja völktahelepanekuis ning -hinnanguis seisab Viidingu juttude peamine huvitavus. Kompositsioonilt on ta lood aga ainult haprad killud, skitsid, mis tihti lõpevad täiesti juhuslikult. Teosest jääb üldmulje kui kabinetitööst, mille lugemine valmistab peamiselt intellektuaalset naudingut.

H. R a u d s e p a novellid ja jutud kogus „Jumala veskid“ tekitavad esimesel pilgul lahkkelilisi tundeid oma eriilmelisusega: seal kohtame haruldaselt tõetruu sugukonnamemuaarliku jutustise „Ajastiku ohvrid“, külarealistliku anekdoodi „Neistsist sündinud“, raamjutustise „Jumala veskid“, mille põhiideeks on, et kõik kokkuvarisemised toimuvad õieti völtavate pisihõõrumiste tulemusena, novelli dialoogis „Õngitsejad“ eriti markantse, tegelikuks viidava koseriiga seksuaal-bioloogilisel pinnal sellest, et pattulangemised väikestes doosides olevat ainult moraali hügieenilisiks värskendajaiks, lõpuks nüüd juba aktuaalsuse kaotanud pamfleti kaine meetodiga toodetava pseudofantastilise kirjanduse pihta. Vormide mitmekesisus on ühe kogu kohta liialt kirju. Hoosamal lugemisel märkame neis palades siiski ka olulisi ühendavaid jooni: nimelt eri aladelt kokkuviidud sagemete varal kujundatud paradokside pipardust ja muudegi humoristlike teravmeelsuste ülirohkest, millel nagu künkalt künkale vöib hüpelda lugeja huvitatud tähelepanu, ja sama olulisena tea-

tavat erilist — bioloogilist — vaatevinklit nähtuste sügavamal tõlgitsemisel; viimane vaateviis pääseb kahtlemata kõige drastilisemal kujul maksvusele eelmainitud dialoognovellis; teistes looritatumalt või kaudsemalt. See propageerib seal koguni tõekspidamisi, et loomset ja vaimset elu juhtivat peajoontes ühed ja samad tegurid, vaimsus ja moraal polevat vabad, vaid kõike valitsevat seksus ja füsioloogilised funktsioonid. Raudsepp tahab tõendada umbes sedasama haritud kihtide kohta, mida tõesime Jakobsoni primitiivsete tegelaste puhul. Ent kuna seal see avaldus tegelikult, näeme Raudsepal suurel määral ainult argumenteerimist selles suunas. Raudsepp on oma juttudes rohkem esseist kui jutustaja, vähemalt mis puutub põhiideede väljakoorimisse. Ent ta argumentatsioonides on nii palju mõttesärtsu, ta väited piltlikud ja julged, vitaalse tuumaga, et nende külge tahtmatagi klammerdub kogu lugeja huvi. Raudsepa vaimukused bioloogilise tõestamisviisi rakendamisel võivad šokeerida, meeldida või mitte meeldida, kuid ei saa salata, et tema puhul on tegemist tüseda, oma maneeeri täiesti valitseva, tihedat jututehnikat harrastava loojaga.

Niisugusena esineb meile novell aastal 1936. Siin ei näe küll säärast tootmise ülilopsakust, nagu romaani alal, ka mitte säärast järsku võimete tõusu, nagu vahest viimase aja lüürikas. Kuid selle tõus ja tugevnemine näivad siiski olevat tõsiasjad.

E. Raudsepp.

RAHVALOOMINGU, ERITI RAHVATANTSU ARENGUST IDA-HARJU RANNIKUL.

1.

Meie rahvatants on kogu riikliku iseseisvusaja olnud ülemaailises ulatuses noorsoole armastatud meelelahutuse ja kehakultuuri harrastusalaks, mis on teritanud ka harrastajate huvi esivanemate elu ja muu vaimuloomingu vastu. Viimaseil aastail on püütud rahvatantse suuremal määral kättesaadavaks teha trükisõnas, teiselt poolt ka soodustatud põhjalikumat materjalikogumist ja selle teaduslikku läbitöötamist. Viimane ülesanne pole aga kergesti teostatav, sest teistelgi maadel on rahvatants jäänud eeskätt praktiliseks huvialaks ja alles viimastel aegadel hakanud köitma uurijate tõsisemat tähelepanu. Uurimistööd raskendavad veel keerukad rahvusvahelised suhted, sest vaevalt ühegi muu rahvaloomingu liigi arengus on nii risti-

rästi põimelnud eri rahvuste, ajajärkude ja moevoolude mõjustused. Ka meie rahvatantsu repertuaar koosneb väga erineva ajalooa üsikkhihtidest, mille lahtikaevamine nõuaks küll pikemaajalist süvenemist ja soodsamat juurdepääsu rahvusvahelisele ainekule. Hoolimata nende eelduste puudumisest püüab käesolev artikkel pioneerliku katsena iseloomustada meie rahvatantsu üldist arengukäiku ja seda mõjustanud tegureid, võimaluse korral viidata ka lähemate naabermaade sugulasnähtusile. Vaatlusala on piiratud kitsa Ida-Harju rannikuga, sest see rajoon on andnud kaaluvama osa meie tantsuvarast ja moodustab enam-vähem iseseisva terviku, pealegi on autor mitmel puhul isiklikult kohal neid küsimusi jälginud ja rohkesti vajalikke tähelepanekuid korjanud. Rahvaloomingu tervikulise iseloomu mõistmiseks on vaadeldud üldjoontes ka muude liikide, eriti rahvalaulu ja -muusika arengut samas ümbruskonnas.

Ida-Harju ranniku rikkaliku rahvalaulu repertuaari avastasid juba varakult dr. J. Hurda kaastöölised, kuid sealsete rahvatantsude leidmiseks ja üleskirjutamiseks ei jätkunud asjaarmastajail huvi ega oskust. Alles dr. O. Kalda juhtimisel ja Eesti Üliõpilaste Seltsi nime all toimuv rahvaviiside korjamine käesoleva sajandi algul organiseeris eriharidusega muusikamehi, kes jälgisid ka rahva tantsumuusikat ja märkisid üles rahvatantsegi. Nõnda sattusid EÜS-i korjajad P. Penna ja K. Luud 1905. a. suvel esmakordselt Ida-Harju rahvatantsu lademeile, kuid mitte selle kodupaigas, vaid Peterburi kubermangus, Simititsa asundis, kuhu oli hiljuti rännanud paarsada eestlast Kuusalu rannaküladest. Rikkalikust materjalist märgiti üles laulusõnad ja viisid, kuid tantsude kirjeldamiseks ei jätkunud neilgi korjajail küllaldaselt oskust. Lihtsamad elemendid fikseeriti veel kuidagi seltskonnatantsu oskussõnadega, kuid keerukamate võtete ja sammude ees seisti nõutult: „Pirupolka — kaunis keeruliste viguritega ja hüppamisega tants. Ülestähendamisest ei tulnud midagi välja“ (EÜS II 617). Palju ettevõtlikumaks osutus mõni aasta hiljem noor vallakoolmeister G. Vilberg (alias dr. G. Vilbaste), kes ise kohaliku randlasena küll nähtava pingutusega, kuid hinnatava tulemusega kirjutas üles Kuusalu ja Jõelähtme rannaküladest rohkesti rahvatantse ühes viisidega, fikseerides kõik vajalised elemendid lihtsa analüütilise seletusega. Hiljem liikus Vilberg veel mitu suve koos muusikamehe K. Viljak'uga samades kihelkondades ja kirjutas sealt üles umbes 25 000 rida rahvalaule ja rohkesti muudki rahvaluulelist ning keelelist materjali. Suurel määral Vilbergi eeltöid

silmas pidades käisid 1913. a. suvel Jõelähtmes ja Kuusalus veel soome muusikateadlane A. O. Väisänen ja selleaegne Helsingi ülikooli kehalise kasvatuses üliõpilane Anna Raudkats, kes oli tutvunud ka Soome rahvatantsu harrastuse pioneeri Anni Collan'i töötamisviisiga, nii et C. võis Raudkatsi kui oma paremat õpilast soovitada eesti rahvatantsude korjamiseks. Asjatundlikud korjajad leidsid üles ka paremad pillimehed ja tantsuoskajad ning ammutasid tühjendavalt nende tagavarad. Raudkatsi tantsukirjeldused on tehtud rahuldava täpsusega ja varustatud rohkete selgitustega. Suure osa saadud materjalist on Raudkats ka trükitis avaldanud („Eesti rahvatantsud“, Tartus 1926), pannes seega kindla aluse meie rahvatantsu elustamisele. Teos sisaldab 24 tantsu ühes nootidega, millest 14 põlvneb Ida-Harju rannikult. Need on edasi antud enam-vähem rahvaehtsal kujul, maha arvatud mõningad detailsed parandused ja ümberpaigutused otstarbekuse huvides, samuti üksikud lisaelemendid, mis laenatud teistest põhjamaade tantsudest või kombineeritud nende eeskujul.

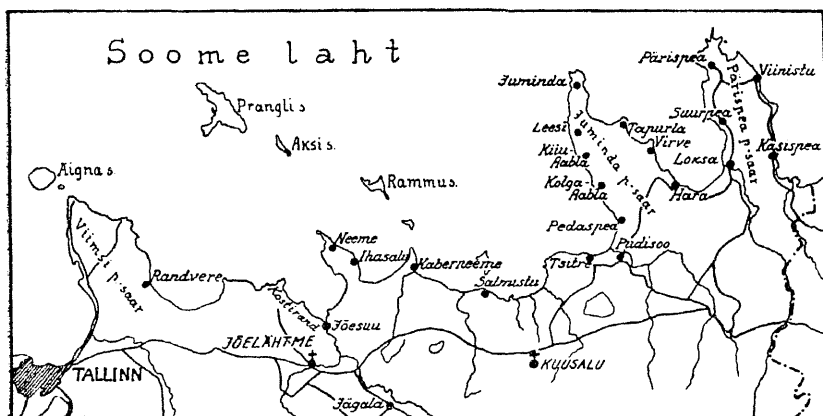
Raudkatsi tööd on peetud seevõrd põhjalikuks, et keegi ei püüdnudki seda samas rajoonis jätkata. Alles 1935. a. suvel sõitsid U. Toomi ja nende ridade kirjutaja tantsukorjamise ülesannetega Kuusalu randa ja leidsid üllatuseks veel rohkesti täiendavaid lisandeid ja koguni uut materjali, eriti Hara küla ümbrusest, kuhu eelmised korjajad polnud jõudnud. Saadud materjal teritas veel rohkem huvi tantsutüüpide varieerumise, omavaheliste segiminekuete, uute tüüpide tekkimise ja muude küsimuste vastu, nii et veel 1936. a. suvel käis allakirjutanu koos H. Tampere'ga Kuusalu ja Jõelähtme rannikuil, kust saadi rohkesti teiseid tuntud rahvatantsudele ja seletusi tantsu üldise arengu kohta; tehti ka uusi avastusi, eriti idapoolselt Pärисpea neemelt, kuhu seni polnud sattunud ükski tantsukorjaja, sest materjalirohked külad Kuusalu keskosas olid kulanud kõigi korjajate jõu ja aja. Nõnda see ümbruskond on olnud minevikus ja jääb veel mõneks ajaks tulevikuski üheks haruldasemaks rahvaloomingu varaaidaks, mille lähem kirjeldamine peaks olema kõigiti õigustatud.

2.

Juba korduvalt nimetatud Ida-Harju rannik rahvaloomingulise ühikuna vajab küll täpsemat piiritlemist. See algab Tallinna lähemast naabrusest, Jõelähtme kihelkonna rannaküladest Jägala jõe suudme ümbruses. Osalt kuulub ka Viimsi poolsaar sisse rajooni, kuid rikkalikumad rahvatantsu alad algavad nn.

„Kostirannast“, lähivad edasi Jägala-Jõesuu külast Neeme, Ihasalu ja Kaberneeme küalani; kaugemal ida pool asetsevad rannakülad Haapse, Salmistu, Tsitre, Puidisoo jt. on aga olnud lähemas kokkupuutes maaküladega ja seetõttu kaotanud oma rannikulise iseloomu.

Kuusalu kirikust ida poole minnes satume peatselt „pohiranna“ aladele — Juminda ja Pärisme neemele. Need on paarikümne kilomeetri pikkused poolsaared, mis koosnevad enamasti viljatuist leetseljakuist ja soodest-rabadest, mis kannavad ainult männi- või kuusemetsa ja kehva võsastikku. Mererand ise on tihedalt kaetud kivistikuga, mida ilustavad maja-

Ida-Harju rannikuala kaart.

suurused rändrahnud, kuid ometi seevõrra tihedalt asustatud, et rannajoonega paralleelselt suunatud tänavkülad on vaevalt üksteisest eraldatavad. Randlasel puudub põllumaa peaaegu täiesti, nii et kogu elu on pööratud merele. Tüüpiline rannikuala algab Pedaspea külast, millele järgnevad peaaegu ilma vaheta Kolga-Aabla, Kiiu-Aabla, Leesi ja Tammistu küla ning neeme tipus Juminda küla. Poolsaare teisel küljel asuvad väikeste vahemaade järel Tapurla, Virve ja Hara küla, millest viimane kannab juba veidi mandrilist iseloomu. Edasi järgnevad endine Loksa küla, nüüdne tööstuslik alev, ja Pärisme neemel Suurpea, Pärisme, Viinistu, Turbaneeme ja Kassispea küla, seega oleme jõudnud Virumaa piirini välja.

Rannakülad on tühjade maa-aladega eraldatud sisemaast, ka puuduvad liiklemiseks korralikud teed, nii et randlane on paratamatult pidanud eelistama mereteed, mis on teda kokkupu-

tesse viinud eeskätt teiste rannaküladega. Et poolsaared ulatuvad kaugele Soome lahte, siis on sealsed elanikud olnud alaliselt ühenduses ka Soome rannikuga, eriti Helsingi idapoolse ümbruskonna ja sealse saarestikuga. Soomes on käidud kaubitsemas avalikult ja juba ammu Vene valitsuse ajal salaja, viies kaasa viina ja tuues tagasi tollivabalt soola, mida veeti kaugeemale sisemaale. Ka on käidud Soome saarestikus kalapüügil, sest omis vetes olnud kala vähem ja tulnud puudus püünistestki, mida saadud laenata soomlastelt. Paljud eestlased on juba mitu sajandit tagasi siirdunud lõplikult Soome otsima avaramaid elamisvõimalusi, eriti aga „kargu“ läinud kroonuteenistuse hirmul. Alles 1906. a. on umbes 100 inimest välja rännanud Porvoo ja Loviisa vahel asuvasse Kabbölesse, kus rajanud püsivama eesti asundi¹⁾. Võõrsile asudes on eestlased kaua aega suhteid pidanud kodupaigaga, kuid aegamööda ometi soomestunud või rootsistunud, sest neis ümbruskondades leidub rohkesti ka puhtrootsi alasid. Kuid ka vastupidiselt on toimunud ümberrahvustumist: eriti Põhjasõja järel on tulnud meie rannikule soome perekondi ja siin sulanud ühte eestlastega. Viimaseil aastail on rohkesti soomlasi-naisi kohale toonud abiellumised eesti meestega.

Rannakülade eraldatud asend sisemaast ja tihedad suhted Soomega on märgatavalt mõjutanud randlase elamislaadi, vaimset arengut ja enne kõike keelemurret, nii et tüüpilist „pohiranat“ mõistavad soomlased ja eesti sisemaalased ühevõrra. Ka iseloomult erineb randlane „maamehest“, omades märgatavalt rohkem ettevõtlikkust, julgust, avameelsust ja ka avaramat silmaringi, nagu see on üldiselt omane meie rannarahvale, kes on tihedamalt kokku puutunud teiste rahvaste vaimse maailmaga. Parima iseloomustuse Ida-Harju randlase kohta annab samast põlvnev rahvaluulekoguja Joh. Esken 1894. aastal:

...vade teisema loomuga näd on kui maise maarahvas. Pääd nähä pisembä seltsi, tomukkamma näukarvaga, tulisemma vaimuga. Siiski on pikkembi mihi ka, vade nie on aiglasema loomuga. Lustiligud ja naljategiäd, Luuleligud, armastavad laulusi laulada. Usinad toisele abi menemäs ja monda muud üöäd omadust. Vade kui riidu saavad siis on kurjad, vade kärmed leppimäs j. n. e. Noidust uskuvad enämiste kaik, moned rohkemb, moned vähemb. Tantsimisega on maarahvast alade ees olled, enne vanast kui ka nüüd. Viina juovad ka mindagu maalgi, vade kui juobuned on siis on lustilised ja laulavad. Naisterahvas ei oda viina suuremba, vade vanemad naised pruukivad siiski kodu, vade kortsi ei lähä. — See kirjeldus on selle aasta saia algul arvada, nüüd on juba muidugi teisem mood. (H IV 6, 335 ja 340.)

1) O. Liiv, Mõningaid Soome ja Eesti ajaloo-uurimise ühisküsimusi. Tervitus lahe tagant, lk. 197—198; G. Vilberg, Harjumaa, lk. 60—61.

Selline terve elutunne on kaitsnud randlast ka suuremate usuliste murrangute eest, mis maarahvast on nii sageli väpustanud ja süvendanud tema raskemeelsust. XIX sajandi algul suurema hooga Kuusalu keskosas levinenud vennastekoguduse liikumine on maakülades kohati üsna põhjalikult hävitanud muistse rahvaloomingu, eriti rahvalaulud, mis tunnistatud „väär-
tuseta jorutusteks“ (EÜS IX 683). Randlasi see usuline kuigi palju ei tabanud, küll aga 1860-ndail aastail Leesi külas ajuti-
selt peatuva prohvet Maltsveti manitsused lähenevast viimis-
päevast, nii et paljud randlased tõttasid Aegna saarele ootama
valget laeva ja hiljem töotustest pettudes rändasid 1862. aastal
Krimmi poolsaarele. Hilisemad lahkusulised voolud on mõnegi
randlase teinud küll usklikuks, mitte aga fanaatiliseks eluhal-
vustajaks, kes veel mõnigi kord on rahvaluulekorjajate mee-
leheaks vabaks lasknud oma pakitsevad sisejõud vabandusega „En
mina pahuja laula ega ilma ilgejaida...“ (EÜS VIII 1236/7).

3.

Nende eeltingimuste kohaselt on Ida-Harju rannikul are-
nenud muistne rahvalooming oma kõrgema astmeni. Paljud
rahvaluulekogujad leidsid siit ennenähtamatu „vanavara salve“,
kus peaaegu igas talus leidis inimesi, kes oskasid leelotada
rahvalaule, vesta huvitavaid muinasjutte, arutleda mõistatuste
mõtteteravust ja pilduda vanasõnade elufilosoofiat. Paljud
laulikud näisid üleloomulikkude mälumeistritena, kes võisid
esitada tuhandeid lauluvärsse, ja siiski „nende laulmise juures
ei tule palju takistust ja meelde tuletamist ette“ (EÜS VIII
1237). Siin oli rahvalaulu kangast sajandite kestel hoolega koo-
tud ja võib-olla alles lõppjärgus kätte saadud kaunimad värvi-
toonide kombinatsioonid.

Kogu randlase elamislaad on olnud soodus luuleloomingu
erakordseks arendamiseks: meri olnud vanasti kalarikas ja või-
maldanud lahedat elu, mõis pole sundinud maata rannameest
raskemale orjusele, külad asusid tihedalt koos, kus rahvas lii-
detud nagu üheks suureks ja leplikuks perek. „Enamiste oli
naiste, poisikeste ja tütarlaste talviseks ametiks võrgukudu-
mine, aga see amet jätab väga palju võimalust laulude laulmi-
seks, muinasusu iluduste ja koleduste jutustamiseks, mõista-
tuste andmiseks jne.“, märgib andmeterohke G. Vilbergi päevik
(EÜS VIII 1244). 1. novembrist kuni mardipäevani kestvail
„jäguehtail“ käidud talust tallu „vanaviisi juttu“ vestmas ja
„muistatuksi“ mõistatamas (EÜS VIII 1244). „See oli alvem

teiste ees, kes ei oskand tantsida ega laulda, see oli tobu ja odav. Kes laulda ja tantsida oskas, see oli ikka enam poiste ja vanude ees, nüüdisel ajalgi peetakse enamaks," seletati veel 1935. aastal (ERA II 114, 507). Kuna niisugused nõuded noore tüdruku suhtes tegid laulu- ja tantsuoskusest sõltuvaks kogu elusaatuse kujunemise, siis püüdis loomulikult igaüks saada nõutavale kõrgusele, et mitte „tobuna ja odavana“ jääda teiste varju.

Rahvalaulu arengule on põhjarannikul kaasa aidanud ka kõrge k i i g e k u l t u u r. Igas külas leidunud kiik, kus käinud kogu külarahvas — nii noored kui vanad — lõbutsemas. Kui maakülades palvevennad tunnistanud kiiged kurjemaiks „patukohtadeks“, raiunud need maha (EÜS VIII 1234) ja pidanud eriti abielurahva kiigelkäimist patuks, siis rannakülades jäänud kiik ühevõrra kättesaadavaks kõigile, kus igaüks võis näidata oma oskust tantsus ja eriti laulus. Erirühmana on siin haruldaselt hästi arenenud k i i g e l a u l u d, mis on aga viisiliselt kõik sobitatud samale, kiige õõtsumisele vastavalt sünkopeeritud rütmiga „kiigetonile“. Pulmalaulude jaoks leidunud jälle teissugune „pulmatoon“, töölauludele oma viis, laulumängudele „mängutoon“ jne. Muidugi lauldi kiigel ka teisi laule. Kiikumise vastu pole olnud mõisnikudki, vaid andnud koguni kiige ehitamise jaoks puumaterjali (ERA II 128, 63/4).

Ka ühine mõisatöö arendanud märgatavalt rahvalaulu: „Terve valla laulud on nagu mõisa juures kokku valgunud, kus neid siis arukamad ära õppisivad, sest head laulu mõistjad on heas lugupidamises olnud“ (EÜS VIII 1244). Koguni mõisa ametmehed pooldanud teorahva ühist laulmist, mõnikord isegi sundinud (EÜS VIII 1241), sest lauluga tulnud väsinud töötegitjal „nagu teine elu sisse“ (EÜS IX 814) ja see tõstnud muidugi ka orja töövõimet. Paljud laulud omavad aga teravalt sotsiaalset iseloomu, nimetades mõisa „pergupaigaks“ ja „kuradiauguks“, julmi sundijaid võrreldud aga „pergulistega“ ja kuradi endaga (EÜS VIII 1241). Paremad laulutoonid pandud helisema aga laupäeva õhtul mõisast koju tulles — „lauldud tee lühendamiseks ja rõõmu pärast et mõisa tööst jälle pisutki priiks saab“ (EÜS IX 812).

Karjaskäiminegi arendanud külalaste lauluoskust, nii et paljud laulikud on oma lauluvara saanud sellest elujärgust. Kõige rohkem lauldud aga t e e d k ä i e s kaugel Tallinas või silgukoormaga Järva- ja Virumaale sõites. „Kõrtsides, kus Kolga randlased öömaja pidanud, helisenud alati lauludest, nii et Kolga ranna mehed „maa pool“ õige kuulsad oma lauludega olnud“ (EÜS VIII 1243). Ka pikki mereteid sõites ja

kalapaadiga rannavetes aerutades on lauldud meelsasti. Neil puhkudel olid lauljaiks enamasti mehed, kelle repertuaar sageli sisaldab rõvedusi. Siiski ei puudu ka tõsisema ja mehelikuma põhitooniga mereluule, mis on aga suurel määral Soomest mõjustatud, sisaldades kohati ümbersulatamata soome keele elemente. Tavalisest aga olid laulikuiks noored neid, kes on andnud lauludele ka õrna tundelaadi ja valinud oma huvidepiirkonnast sisumaterjali: lauldi tütarlapse elumuredest, õnnetust abielust, lesknaise hädadest jne. Kuid ka muistset iseseisvust kajastavad eepilised laulud on siinses repertuaaris hästi säilinud ja viimisteldud klassiliselt selgejooneliseks.

Tähtsa rühma moodustavad ka pulmalaulud, mis on täies ulatuses kohandatud keeruka pulma-kombestikuga, nii et kogu pulmapühitsemise käiku saadavad vastava sisuga laulud. „Endist ranna pulma on ilma lauluta raske ette kujutada. Lauluga on saaja vastu võetud, lauluga saaja pruudi „ouekambri“ (aidast) üles otsinud, pruudi lauldes ja torupilli mängides sööma viinud jne. Ka sööma ajal ei ole laulmine alati vaikinud — lauldes antud pruudile ehk peigmehele õpetust, neid kiidetud või laidetud, ehk koguniste laimatud, nii et peigmees tihti tulises vihas laua takka välja karanud; lauldes kiidetud ja tänatud perevanemaid söögi eest jne. Ka teised pulma kombed, nagu „linutamine“, mütsi pähe panemine, pruudi ära saatmine jne. olnud lauludega läbi põimitud“ (EÜS VIII 1239/40). Pruut ja peigmees töid mõlemad kaasa oma tutvuskonnast paremad „laulunaised“, kes püüdsid üksteist ületada kohal improviseeritud laitustega, nii et sageli tulnud asjaosalistel „vihapuna palgele“ (E 86198/9). Pulmalaulikud olid pooleldi juba tasulised muusikakunstnikud meie esivanemate diferentseerumata ühiskonnas.

4.

Rahvalauluga paralleelseid jooni omab ka sealne rahva instrumentaalmuusika, ja sellega lähedalt seotud rahvatants. Vanemaks pilliks olnud torupill, mille mängijad rannakülades teeninud laiematki kuulsust. Eriti avarad teotsemisvõimalused olid torupillimehel rannarahva pulma peol. „Pulma pillimehel oli aga tööd küllalt; ei aidanud veel sellest, et ta tantsijatele tantsulugusid lõi, vaid tast pidi veel mujalegi saama. Toodi pulmalistele supipada köögist, — mis harilikult ikka vihtlemisesauna kõrval asus — elumajasse, siis pidi pillimees oma torupilli puhudes, või viulit mängides, supipaja ees marssima, nagu mõni Israeli preester Jeeriko linna

all. Talutati pruut aidast elutuppa lauda, jälle mängis pillimees ees. Kanti pulmalistele jägatavad „anded“ aidast tuppa — see sündis peigmehe kodus — toimetati see jälle pillimehe saatel“ (E 56178/9). Head pillimehed olid ümbruskonnas austatud ja küllap see amet neid osalt toitiski: tublid pulmad andsid mitmeks päevaks tasuta süüa-juua, lisaks kinke pruudi-andide jagamisel. Pikad pidupäevad harjutasid aga mõnelegi pillimehele külge kergemad eluviisid ja eriti viina-armastuse, nii et peaaegu kõik sealsed suuremad muusikamehed on jäänud oma majapidamises kehvale järjele ja mitme elupäevi on lühendanud vana boheemlaste sõber, „eluvesi“. „Kes torupilli puhub, see sureb vara ära, ing tuleb välja, puhub inge välja“, uskus rahvas (ERA II 128, 66), nägemata oma „kunstnikkude“ tõelist saatusekäiku. Pedaspea külas seletanud jälle kehvaksjäänud pillimees oma kunsti õigustamiseks: „Ma mängin lastele torupilli, jäävad magama, ei tahagi süüa“ (ERA II 128, 59).

Maakülades pole olnud randlaste pillimeestele võistlejaid, pealegi kadunud sealt torupillid palju varem, kui need üldse igal pool esinesidki. Kõige suurem torupillimees olnud hilisemal ajal Jüri Pikström Leesil, kes olnud „teiste kõikide koolmeister“ (EÜS II 474). Tema õpilane Jaagup Ratsov mängis 1905. a. korjajaile P. Pennale ja K. Luuale Simititsa asundis rohkesti tantsulugusid, kandes torupilliviise ette sedapuhku küll viiulil, mida ta sama hästi mängis. Rahvas peab praegugi teda üheks paremaks pillimeheks, kuigi ta vanemas eas usklikuks muutudes loobunud pillimängust. Tema kõrvale julgetakse tõsta ainult „Atru taati“, Tõnu Eslon'it Virve külast, kes rännanud nooremana Krimmi, vanemas eas tulnud kodumaale tagasi ja läinud veel lesena Virve küla Atru sauna koduväiks. Ta suri alles paari aasta eest. Tema pillilood fonografeeriti A. O. Väisänen'i ja A. Raudkats'i poolt, kes ka asjatundjatena tunnustavad Esloni mänguuskust ja repertuaari rikkust. Oma kunsti isegi hinnates käskinud ta kirja panna, „et Tenu Eslon ikka kõige ette torupilli mängija on“ (EÜS X 1203). — Tänapäeval mängib Leesi külas torupilli veel vähese oskusega Jaagup Kilström, kes on ka kogu Eestis üheks viimaseks selle instrumendi tundjaks. — Teiste sealsete torupillimeeste võimeist ja repertuaarist ei ole aga lähemaid andmeid.

60—70 aastat tagasi hakkas sajandite-vanust torupilli rannaküladest välja tõrjuma uuemoeline viiul. Seegi olevat esmakordselt Soomest toodud. Algul hakatud uudse viiuliga mängima tantsulugusid, mis ka nähtavasti hiljem võõrsilt laenatud, kuna

torupill kõlvanud ainult moes-vananevate rahvatantsude saatmiseks. Ülemineku-ajastul mängitud ka torupilli, viiulit ja vist muidki pille kokku. Ikka enam ülevõimu võtvale, suuremate meloodiavõimalustega viiulile püütud kohandada ka lihtsat torupillirepertuaari. Tõepoolest nõuabki suurem osa tantsuviisidest, eriti uuemad rühmad avarama tooniulatusega instrumenti, kui seda on primitiivse ehitusega torupill; seetõttu ongi paljusid keerukamaid viise torupilliga kohandades tublisti lihtsustatud.

Kuulsamaks viiulimängijaks rannakülades on olnud „Altsauna Jäska“, Hara küla Lohja kõrtsimees Jaagup Kvellstein. Ta on käinud rohkesti Soomes kaubitsemas ja viibinud seal koguni terveid talvi, õppides nõnda soome ja rootsi keelt kõnelema ja tutvunedes ka nende rahvaste kunstiloominguga. Koju tulles on ta rahvale agaralt edasi õpetanud kaasatoodud tantsuviise ja tantsegi. Näib, et Kvellsteini osa Hara küla tantsuvara arendamises on olnud üsna suur, sest sealne repertuaar erineb tunduvalt teiste külade omast ja selle levik piirdub sageli ainult üksikute perekondadega, kes on olnud Kvellsteiniga lähemas ühenduses. Eriti rohkesti on temalt vaimuvara pärinud ta risti-poeg, praegugi elus olev Hara saare tuletornivaht Gustav Lindström, kelle seletuste järgi Kv. surnud umbes 70-aastaselt ligi 50 a. tagasi, olles seega sündinud 1820-ndate aastate paiku ja teotsenud „tantsuõpetajana“ eriti mineva sajandi kolmandal veerandil, mis on täiesti kooskõlas ka muude andmetega rahvatantsude vanusest. Tema isikus näeme suurte võimetega rahvakunstnikku, kelletaolised isikud jäävad „kollektiivse“ rahvaloomingu arengukäigu vaatlustes tavaliselt hoopis tähele panemata.

Häid viiulimängijaid leidunud veel Loksa ümbruses. Leesil mängis 1913. a. Raudkatsile ja Väisänenile noormehe-ealine Eduard Aamann hea rütmitunde ja toonipuhtusega rohkesti tantsulugusid. Ta surnud 1930. a. paiku kehvikuna ja alkohoolikuna. Samule korjajaile mängis hästi viiulit ka Johannes Sepp Kostiranna külas. Kaberneemes elas enne sõda hea viiuldaja „Kõrtsi Maanus“ (Magnus Kokk). Tallinna lähedal Randveres olnud tubliks viiulimängijaks Ants Tiide, kes toonud oma repertuaari aga rohkem Saksamaalt, kus käinud Rammu saare mees-tega kaubareisidel (ERA II 128, 49). Viinistul mängib veel praegu viiulil vanu tantsulugusid Mart Manitski, kes olnud alles 30 a. tagasi otsitud mängumees pulmades ja tantsupidudel. Ta on juba „mitmendat põlve pillimees“ ja seetõttu peaaegu ainsana säilitanud vanemaid tantsuviise. Ka mainitud Gustav Lindström omab tubli mänguoskuse ja üsna rikkaliku repertuaari, mis on pealegi tunduvalt erinev teiste pillimeeste viisidest, omades

seega haruldusväärtust. Viimaseil aastail on ta hakanud oma tantsuvara edasi õpetama kohalikule noorsoole.

Viiuliga ühel ajal hakkas rannarahva seas levima ka l õ õ t s p i l l, mille esimesiks mängijaiks olnud rannavalvurid-venelased. Rahva kunstimaitse murdumine oma muistse rahvalaulu, -tantsu ja -muusika hülgamisega tõstis dekadentlikus maitsepuuduses lõõtspilli lausa aukohale. Torupilli hakatud „oonuks“ pidama, ega ole seda enam pulmaski mängitud (ERA II 114, 506). Esimesed pillimehed teeninud isegi mõisasakste tähelepanu ja saanud neilt ainelist tasugi (ERA II 114, 200).

Peale mainitud pillide mängitud veel Viinistul karjapasunat ja mõnes kohas monotoonset mollpilli (ERA II 128, 79), mis siiski on jäänud rohkem pikatoimelisele maamehele venivate koraaliviiside õppimiseks.

5.

Eestlasele ei ole r a h v a t a n t s veel väga pikka aega olnud t ä h t s a m a k s lõbutsemisvormiks. Omame küll katkendlikke teateid tantsuharrastustest varemil sajandeil, kuid sellist osa pole meil tantsule varem küll kunagi antud kui XIX sajandist peale tänapäevani. Varemil aegadel asendasid tantsu suuremal määral l a u l u m ä n g u d, seda eriti ka kõnesoleval Ida-Harju rannikualal.

Vanemad mängud ühendasid endas pantomiimiliselt mitme erineva väljendusala vorme: sisutähendusega laulusõnu kanti ette viisiliselt ja saadeti sageli veel instrumendiga, mängu „dramaatilist“ sisusündmustikku püüti väljendada miimiliste ja žestiliste vahenditega, imiteerides enamasti koduloomi ja talupoja igapäevaseid töid-toimetusi. Mängust võttis osa kogu seltskond, ülekaalukalt siiski tüdrukud, kes moodustasid ka valitud eeslauljatega koori. Poisid jäid rohkem pealtvaatajaiks või etendasid mängus mõnd erandlikku ja raskemat osa. Mänge harrastati kõige rohkem jõulupühade ajal, seetõttu neid nimetatigi Ida-Harjumaal jõulumängudeks ²⁾). Nende repertuaar moodustab meie rahvamängude vanema ja huvitavama kihi, mis aga Kuu-salu rannikul on eriti tugevasti mõjustatud Soomest ³⁾).

Mujal põhjamaadel arenes aga viimaseil sajandeil erilise hooga rahvatants, ja selle saavutused hakkasid jõudma ka meie rahva juurde. Muidugi kõige paremaiks sissetungiväravaiks osutusid Ida-Harju rannikualad, mis on geograafiliseltki kõige

²⁾ G. Vilberg, Jõulumängud. Eesti Kirjandus 1920, lk. 45 jj.

³⁾ E. Enäjärvi-Haavio, The game of rich and poor. Helsinki, 1932, lk. 167—178.

lähemal Soomele, eriti soome ja rootsi segarahvastikuga aladele, kus rahvatants on paremini arenenud. Rahvatantsude laenamist Soomest mäletab rannarahvas isegi veel ja annab mõne tüübi kohta üsna täpsed daatumid. Paistab siiski, et laenamine ei ole sündinud igas külas üheaegselt. Tantsutraditsioon näib olevat vanem Leesi ümbruses, nii et rahvas ei tea seal enam midagi seletada selle algusest. Neis küldes leidub ka rohkem algupäraseid tantsu-elemente, laenude vanemaid vorme ja vabamaid ümbertöötusi. Kuid sama poolsaare idaküljel asuvas Hara külas ja eriti Jõelähtme rannikul on rahvatants suuremal määral kodunenud alles mineva sajandi teisel poolel, nii et mitme vanema inimese mälestused kipuvad ulatuma tantsude kestvuseast üle. Neil aladel on rahvatants elavamalt püsinud kõigest paarkümmend aastat ja hakanud varakult taganema ka pealetungivate seltskonnatantsude ees, nii et noorem põlv tavaliselt ei tea enam midagi sellest rahvakunsti alast. P i k e m a a j a l i s e l t viljelatud rahvatants on aga suurema visadusega säilinud ja pidurdanud ka moetantsude levimist, nii et näit. Leesi rajoonis oskab peaaegu iga vanem ja paljud nooremadki inimesed demonstreerida rahvatantse tänapäevalgi. Rahvatantsu hiline eluiga on omalt poolt pidurdanud ka selle levimist rannikult kaugemale sisemaale, näit. vana rahvalaul on harva jäänud seisma nii kitsale maa-alale.

Peale soodsate laenamisvõimaluste on rannarahval olnud muidki eeldusi rahvatantsu erakordseks arendamiseks. Rahvalaulu ja muu vaimuloomingu kujundamise tegurid on olnud siingi mõju avaldamas. Randlased polnud kunagi maamehe taoliselt tööle orjastatud, vaid neil on jätkunud ikka vaba aega läbikäimiseks naabritega, mida soodustas ka asulate lähedus. Need kokkupuuted on sageli argipäevadelgi muutunud ülemeelikuiks vestlusteks ja kulmineerunud tantsutuurides. Eriti aga p u l m a p i d u d e l haaras tants võimsalt kogu külalisperet; tantsimine kuulus pulmas tähtsamate toimingute hulka ja oli seotud pulmakombestikuga. Esimene pidusöök lõpetati tavaliselt ühise sabatantsuga: „kaik kes lauvas söid ottavad ühe toise kääst kinni ja tantsivad ringi mone rifi ja siis lähteväd kuhu kenegi arvab paremaks. Ooissa, ooissa, hopp oissa hopp oissa, sidä üüdäväd tihti, kel lusti on“ (H IV 6, 56). See oli nagu tantsu pidulik avamine, mis järgnevalt kestis kogu pulma-aja. Pulmad on aidanud säilitada vanemaid rahvatantse: tavaliselt siin sattusid vanemad inimesed seevõrra hoogu, et töid välja lisaks moodsale ka muistset tantsuvara. Seda on tehtud veel viimaseil aastail ja osalt noorte poolt teadlikult provotseeritud. — Tantsukultuuri tähtsamaiks arendajaiks on olnud meil n a i s e d, nagu

Lääne-Euroopaski peetakse seltskonna- ja rahvatantsu tekkimise peamiseks tõukejõuks naise esilekerkimist seltskonnas pärast keskaegse maskuliinse militarismi murdumist⁴⁾). Eriti vanemais rühmatantsudes, mis ei nõudnud kindlat paaridejaotust, on meil olnud ülekaalus, mõnes kohas (Kihnus, Setus jne.) koguni ainsaiks osavõtjajaks naised, kes demonstreerisid tantsuga oma nooruseilu ja graatsiat. Muidugi sundisid tantsima ka pakitsev liikumisenergia ja seltskonnas juurdunud harjumused. „Kui tütrek tuleb pulma, siis peab ka tantsima, see on tema leivatatumine“ olnud üldiseks reegliks rannakülades (ERA II 128, 66).

Kuid ka maakülades levines mineval sajandil suurema hooga tantsuharrastus, mis mitmes paigas kujunes koguni liialduseks, nagu uued moed tihtigi. Harjumaa sisekülades on „sagedasti ühe õhtuga mitmes kõrtsis käies kaks-kolm paari pastlaid läbi tantsitud“, kuid seejuures koosnenud repertuaar ainult „tiuvaltsist“ (labajalast) ja polkast (EÜS VIII 1246). Rannarahva repertuaar oli aga maamehe teades tohutu suur, nii et nende omapärased esinemised mõnel sisemaa laadal kujunenud lausa tõmbenumbreiks. Siiski pole niisugusedki demonstratsioonid kaasa aidanud ranniku tantsuvara levimisele, nii et ainult üksikuid lihtsamaid ja vanemaid tüüpe (näit. kupparimoori) on katkendlikult üles märgitud siit-sealt maaküladest. Nähtavasti nõudis kogu repertuaari omandamine pikemaajalist harjutamist ja võib-olla ka loomulikke dispositsioone (rütmitunne, osavus liikumises, elavam temperament jne.), mida randlane ongi rohkem omanud kui raske tööga tuimendatud maamees.

Ida-Harju rannikult on seni õnnestunud fikseerida umbes 40 eri tantsutüüpi, lisaks mõned ebamäärased katkendid ja sama tantsu nii suuresti erinevad teisendid, et neid võib pidada eri tüüpideks. See arv moodustab ligi 50% kõigist praegu teada olevaist Eesti rahvatantsudest. Muidugi ei ole kõik tantsutüübid tuntud terve l rannikualal, vaid erinevalt selle alarajoonides. Siiski on mõned tantsud rannikul üldtuttavad ja levinenud vahelselt koguni sisemaale. Selliseist võiks nimetada *kupparimoori*, *mustlaspolkat*, *ingliskat*, *rätitantsu* ja *sabatantsude* liike. Kõige rohkem tantsutüüpe esineb Leesi küla ümbruses (*pirupolka*, *vingerpolka*, *kivikasukas*, *vanaranna*, *mustlasetants*, *sabatants*, *aalailja*, *kiiguri-kaaguri*, *opastilla* jne.). Samade tantsude tundmine on juba palju nõrgem Hara külas, kus leidub aga rohkesti omarepertuaari, mis värskelt laenuisena pole sageli küll samaski

4) P. J. Bloch, Der deutsche Volkstanz der Gegenwart. Hessische Blätter f. Volkskunde 1927, lk. 36—37.

külas saanud üldtuttavaks (*ingliskadrill, kassar, lillašveegriska, soomekadrill, oige ja vasemba, sotska* jne.). Hara küla repertuaar osutab teatavat sugulust ka Pärисpea neeme tantsuvaraga (andmeid küll ainult Viinistu külast). Nõnda nimetatakse Hara aaviku't Viinistul raabiku'ks, samuti teatakse seal Hara sotskat. Pärисpea eritantsudeks on *tilut-tilut, kägar ja kubemetants*.

Suur osa Juminda neeme tantsudest on viidud väljarändajatega kaasa Simititsa asundisse, kuhu siirdus 1880-ndail aastail paarsada randlast. Nad jõudsid peatselt jõukale elujärjele ja nähtavasti kojuigatsuse meeleoludes on tõstnud uuesti aukohale vana randlase tantsuvara. See hiline õitseng on andnud omalt poolt mõningaid uusigi vorme (näit. veel 1918. a. tantsitud *tuisutantsu*).

Kuusalu repertuaarist erineb tunduvalt J õ e l ä h t m e oma, sest sealsed rannakülad on kokku puutunud teiste paikadega Soomes. Kohapealne rahvas mäletab koguni soomlaste peatumisi kaubareisidel Jägala-Jõesuu kõrtsis, kus nad näidanud eestlastele ka oma kuulsat tantsuoskust. Kõige rohkem leidub Jõelähtmes tantsutüüpe Ihasalu ja Neeme külas, samuti Kaberneemes, mis kuulub küll Kuusalusse, kuid tegelikult on lähemas kokkupuutes Jõelähtme rannikuga ja omab ka sellega ühist tantsuvara. Vähem leidub tantse Kostirannas ja Viimsi poolsaarel, kus on varakult mõju avaldanud Tallinn oma lähedusega. Ka Rammuja Prangli saarel leidunud rahvatantse ja tublisid rahvapillimehi. Peamiselt Jõelähtme idaosast ja Kaberneemest on saadud *kassarikku, pikk ingliska, taritti, tursamäe-polka, tüskapolka, tütar-saare-polka* ning katkendlikult *karu- ja härjatants*.

6.

Rahvatantsu kõige vanemaks ja primitiivsemaks vormiks peetakse ringtantsu, s. o. tantsimist ringmängu taoliselt ühendatud sõõris, milles kõik tantsijad liiguvad ühise tsentrumi ümber või ka sõõri avades edasi-tagasi, sageli hoopis määramata ruumikujundil. Niisugused on olnud vana-kreeka rituaalsed, samuti algkristlaste tantsimised kirikus ja muudegi rahvaste primitiivsed u s u n d l i k u sisuga tantsud⁵⁾. Arvatakse, et kultuslike elementidest ongi arenenud rahvatants lõbutsemisvormina, nii et usundliku sisu tuhmumisel on saanud iseväärtuseks tantsu liikumiselemendid ja nõnda vanad vormid jäänud

5) V. J u n k, Handbuch des Tanzes. Stuttgart, 1930, lk. 192.

püisima ⁶⁾). Vanemad ringtantsud on säilinud veel siin-seal Euroopa ääremail ja neid kohtame ka meil kõnesolevas rajoonis. Suletud sõõriga ringtants näib siiski veel ainult Kihnus esinevat, teenides seal eeskätt laulu-ettekande ilmestamise ja rütmianndmise ülesandeid. Kuusalu saba tantsud on aga algvormidest tublisti edasi arenenud, varieerides ühendamisvõtteid ja liikumissuundi ning muutes algselt käigu- või hüppesammud komplitseeritumaks, vastavalt saatemuusika rütmile. Kõige lihtsamat saba tantsu vormi leiame siiski veel pulmakombestikus ettenähtud liikumistes, mida saadetakse torupilliga. Selleks olid pillimeestel erilised pulmamarsi-viisid, mille saatel pulmarahvas tõi rongis pruudi aidast pulmaläuda sööma, viis linutamisele või teostas muid tseremoniaalseid käike.

Enam-arenenud saba tantsu võime jagada kolme rühma: päris-saba tantsud, „kägerad“ ja voortantsud. Kõige lihtsama rühma moodustavad päris-saba tantsud (*savatants, sabakatants, sabakas, sabak, tork, sork*), milles osavõtjad seisavad üksteise seljataga ja hoiavad kahe käega kinni eelmise tantsija kehast või rõivaist. Rongi liikumist juhib selle alguses asetsev torupillimees, kes veab suuri käänakuid tehes rongi ühest toast teise, uksest välja õue, ringi ümber hoonete ja koguni teistesse taludesse — „kas või terve küla läbi“. Liikumine toimub kõnni-, jooksu-, polka- või valsisammudega, nii et tantsust võib osa võtta iga inimene, sest „mida pikem rida, seda toredam oli“ (ERA II 114, 218). Mõnikord on lihtsale rongisliikumisele lisatud ka peatumisi, ümberpöördumisi ja käteplaksutamisi.

Peamiselt Viinistult on saadud saba tantsu *kägara* teisendeid, mille põhitegevuseks on ühendatud rongi kerimine spiraaliks alguses või lõpus seisva tantsija ümber ja „kägara“ mitmesugune lahtiharutamine. Selletaolisest tantsust kuuldus ka Puidisoo külas, kuid seal seletati tantsu põlvnemist „Rogissaarelt“ (Pakrilt), kust selle toonud Kuusalu rannikule keegi Jaan Taaler. Tõepoolest leidubki meie rannarootslastel saba tantsu ⁷⁾ ja mõnel muulgi juhul on viidatud nende ja Kuusalu repertuaari sugulusele.

Kolmanda saba tantsude rühma moodustavad voortantsud: tantsijad liiguvad enne ühendatud sõõris, siis avatakse sõõr, tehakse ring teisipidi ja suletakse uuesti, nii et kõigil tantsijail jäävad seljad ringi keskme poole. Varsti avatakse ring

6) R. Wolfram, Volkstanz — nur gesunkenes Kulturgut? Zeitschrift f. Volkskunde 1932, lk. 28.

7) C. Russwurm, Eibofolke. Reval, 1855, lk. 116—117.

uuesti ja ühendatakse endiselt või tehakse sekka lisandusi, näit. pöörlemisi paarikaupa käesangas jne. Tapurlas tantsitud sellele „harilikule voortantsule“ lisaks veel lihtsamat varianti, mis sarnaneb kahtepidi liikuva ringmänguga, seega ringtantsu kõige algelisema vormiga. Sellel olnud veel hiljuti kindel koht pulmakombeis: „voortantsu tantsitud pulmas kaks korda — üks kord pruudi, teine kord peigmehe kodus lauast üles tõustes“ (EÜS X 1235), see tants kuulus seega nagu tõsisemate, peaaegu sakraalsete pulmatoimingute hulka.

Sabatantsude kohta on andmeid ka teistest kihelkondadest (Muhu, Mustjala, Kihnu, Häädemeeste, Tõstamaa, Lääne-Nigula) ning need kuuluvad meie kõige vanemate rahvatantsude hulka, mille juured ulatuvad sageli hämaraisse eelaegadesse. Neid võime rinnastada ka põhjamaade ürgvanade laululiste ringtantsudega, mis säilinud veel ainult Färöeri ja Islandi saarel⁸⁾. Ka Kuusalus on saadetud sabatantse lauluga (ERA II 128, 226/7); Saaremaal Mustjala pulmatantsud on olnud mõnevõrra koguni rahvalaulude säilitajaiks. Et sabatantsud on meil ühenduses peamiselt pulmadega, siis võib neis näha ka jäänuseid sigivusmaagiast, mille keerukate protseduuride hulgas on tants olnud üsna tähtsal kohal. Lähemas minevikus on aga sabatantsudes esikohale tõstetud nende k o o m i l i s e d elemendid, mida pakuvad rohkesti ebaharilikult suur tantsijate hulk, avar ja erakordne liikumisruum ja kohmakalt lookleva „saba“ äpardused liikumisel, nii et sabatantse on peetud pulmanaljade tippsaavutuseks.

7.

Sabatantsudega rohkesti ühiseid elemente omavad ka *kivikasukas* ja mitmed selle lähedased tantsud. Nende lihtsamad teisedid kuuluvad ringtantsude rühma, kuid enam-arenenud vormides tungib esile ühendatud segapaari printsiip. *Kivikasuka* kohta kõneleb rahvasuu haruldase sünniloo, millega püütaksegi seletada selle tantsu elementide pantomiimilist tähendust.

K i v i k a s u k a s.

Selle tantsu sünnimisest teadis Jakob Kratsov Tammistult järgmist rääkida. Vanasti, kui veel mõisas teopoissa peksetud, tulnud üks mees, kellel ka oma saun saada, hea mõtte peale. Ta pannud enesele ühe õhukese, lameda paekivi tüki pükstesse teatud koha peale ja ei teinud healtgi, kui teda pekseti. Opman, kes pealtvaadanud, imestanud väga mehe „kõvaduse“ üle ja ütelnud: „See on päris kuradi k i v i - k a s u k a s!“ Meest hakatudki sest ajast saadik „kivikasukaks“ kutsuma. — Kord olnud kusagil pulmad, ja „kivikasukas“ ka pulmaliste hulgas. Jutustaja, siis alles

⁸⁾ Nordisk Kultur XXIV, lk. 150—155, 163—180.

karjapoisike, vaadanud ühes teiste lastega täiskasvanute lõbu pealt. Korraga ütelnud üks mees teistele, et kas tahate, ma õpetan teile ühe uue tantsu. Laulnud siis pillimehele ette „kivikasukas, kivikasukas, kova, kova“ ja hakkanud ise ees tantsima ning käskinud teistel järel teha. Sest ajast saadik hakatud rannas „kivikasukat“ tantsima...“ (EÜS X 1239/40).

Teised ülestähendused nimetavad „kivikasukaks“ Tammistu Roigu talu peremeest Marti, kelle tütrepoeg olevat veel 1935. a. elus olnud kõrges vanaduses. Teisendeis nimetatakse kaitsevahendina peksu vastu ka puldaniist särki ja lambanahka riidest särki all. Tantsu olevat „kivikasukas“ ise loonud. Ühe variandi laulusõnades mainitakse veel kedagi Jüri-Ansu Madlit, kes olnud samaaegne kohtlase aruga teotüdruk ja kelle saamatust tahetudki tantsuga pilgata. Igal juhul näib *kivikasuka* arengul olevat mingit ühendust Roigu taluga, sest ka tantsu leviku poolest sobib Tammistu küla tsentrumiks, nii et juba Haras tuntakse tantsu üsna vähe ja veidi kaugemal üldse mitte.

Kivikasuka tantsulised elemendid on teisendites väga suuresti erinevad. Ühine on kõigil ainult groteskne laad, mis ilmselt püüab imiteerida kohmakalt liikuvat, peksa saanud mõisaorja, kujutades seda küll väga erinevate võtetega: liigutakse edasi lõdva kehaga ja raskelt lohisevate sammudega või tambitakse paigal, käänatakse tagumikku kahele poole; Jüri-Ansu Madlit laulus mainides joostakse edevalt kikivarvul, „haraka viisi hüpates“ või jalgu maha pörutades, seejuures käsi rusikas hoides jne. See tantsutüüp on lausa üle kuhjatud huvitavate elementidega, millest pikema aja kestel oleks võinud ehk areneda terve rida traditsioonikindlaid tantsutüüpe, mis nüüd aga on jäänud arengus pooleldi improvisatsioonideks. Need lõpetamata arengufaasid pakuvad huvitavat pilti tantsu käärivast tekkimisest ja kobavast vormiotsimisest, mis on harukordseks materjaliks tantsu-uurijale ning nõuaksid lähematki analüüsi.

Kivikasukasse on tunginud rohkesti ka valmiselemente teistest samalaadseist tantsudest, kuid tervikuline laenamine võõrsilt on küll võimatu, sest puudub kindel tervik ise. Seda teab ka neis küsimustes üsna asjatundlik ja erapooletu rahvatraditsioon: „see on ikka vana eesti meeste tants, ega see soome tants old“ (ERA II 114, 214). Vähem algupäraseks tuleb pidada teisi samasse rühma kuuluvaid tantse, kuigi nende primitiivsed eeskujud teisel põhjamil on enamasti kadunud ja seega rasked selgitada.

Kivikasuka kohmakusega sarnaneb samuti primitiivne ja ebastabiilne *opastilla*, mida ei peetagi tõeliseks tantsuks, vaid see olnud „niisama tembutamine“ (EÜS X 1241). Säärased

„tembutamised“ on aga sageli olnud tantsu alg-eoks ja õieti kahju, et neid nii vähe on säilinud. *Opastilla* nimi ja pooleldi tõlkimata jäetud laulusõnad viitavad soome-rootsilisele päritolule. Virve küla teisendi sõnadesse on tunginud ka *kivikasuka* lööksõnu (ERA II 128, 215/6) ja Haras tantsitud *opastillat kivikasuka* sees (ERA II 119, 31). Ühes teisendis, mis olnud meestel tantsida „teiste lõbuku“, „igauks väändab taguotsa“ (EÜS X 1241) nagu ühes *kivikasuka* teisendiski. Teises *opastilla* meeste-tantsu variandis hüpatakse kükakil ja tehakse seejuures võimalikult suuri käänakuid, — see sarnaneb ülemaaliselt tuttava ja väga vanaks peetava *harakatantsuga*⁹⁾. Viimase olemasolust on teateid ka Jõelähtme rannikult (ERA II 119, 45).

Kivikasukale läheneb ka Viinistu rõveda loomuga *kubememants*, milles lüüakse vahelduvalt kõhte ja tagumikke kokku. Tants on sobitatud ühele soome polka viisile ja lõpeb ringitantimisega polkatuuris. „Ahtrite kokkulöömine“ esineb ka laiemalt tuntud *mustlasetantsus*, millest on tunginud *kivikasukasse* veel kätega kerimine küürakil käies. Kohati on aga *mustlasetants* kujunenud seevõrra rõvedaks (ilmne coitus'e imiteerimine), et „naisterahvas ei julge vaadatagi“. See oli nagu teiste tantsude peidetud erootika kõige jämedam karikeerimine: „Kui pulmas teised tantsud äratuütasivad, siis hakkas pillimees „mustlast“ mängima. Meesterahvas hakkas tantsima, naesterahvas läks nurka“ (EÜS X 1239). Seda nimetatud ka *jommigatantsuks* ja Simititsa asundis tantsinud purjus mehed *joomapoisi* nime all midagi sellelaolist.

Neile tantsudele on väga lähedased ka Harju rannikul katkendlikult säilinud *imitatsioonitantsud* spetsiaalsemas mõttes, millega tavaliselt aimatakse järele mingit metslooma. Jõelähtme Ihasalu küla ümbrusest on teateid mingist *härjantantsust* ja väga rõveda paralleelnimetusega *karutantsust*, millele leidub vähemalt nime poolest vasteid ka teiste rahvaste repertuaarist, näit. soome *karhunpeijaispolska* ja mitmesugused rootsi *härjantantsud*. Viimased on mujal arendatud primitiivseist elementidest soliidseiks rahvatantsudeks, meil aga muutunud dekadentlikeks rõvetsusteks. A. Raudkats'i esitatud *karutants*¹⁰⁾ on ainus erand selles suhtes, kuid selle rahvapärasesuses võib veidi kahelda, sest tants on üles kirjutatud isikult, kelle seletused pole alati täieliselt usaldatavad.

9) Vrd. H. Tamperre, Kõnnumusi rahvatantsude alalt II (Harakatants). Rahvapärimeste Selgitaja 1937, lk. 21—23.

10) Eesti rahvatantsud, lk. 35—36.

Oleme pikemalt peatunud selle tantsuderühma juures, kuigi see on rahva elavas tantsurepertuaaris moodustanud vähemtähtsa osa ja rahvatantsu taaselustamisel jääb peaaegu täiesti kõrvale. Huvitavaid elemente võiks siit ammutada küll kunsttants vabaks järeloominguks. Eriliselt paeluvad nad aga u u r i j a tähelepanu, sest sageli sääraistes purjus meeste rõvetsusnumbreis on säilinud rudimentaarselt kõige vanemad tantsuelemendid. Kes teab, sisaldavad needki rõvetsused mälestusi muistseist rituaalseist sigivustantsudest, mille kunagist olemasolu eestlaste juures mainivad mitmedki vanemad kirjandusallikad. Ka imitatsioontantsud on omased rahvaste primitiivsemale arenguastmele, esinedes tänapäeval rohkesti ja laialdaselt väljaarendatud vormis eksootiliste metsrahvaste juures.

Selle tantsuderühma vanust tunnistavad muuseas ka nende väga primitiivsed viisid, mis erinevad tunduvalt uuemaist, kõrgemasse tantsukultuuri järku kuuluvaist viisidest.

8.

Järgnevalt vaadeldes uuemaid, enamasti laenulisi rahvatantse, võime neid rühmitada suuremate ühistunnuste alusel, jättes puudutamata erinevused detailides. Et need on mõnel juhul komplitseerituma seltskonnatantsu eelastmed, enamasti aga ülemkihtide tantsuvara rahvapärased järellainetused, siis valitseb neis seltskonnatantsu kindlam distsipliin, mis on märgatavalt piiranud ka vaba juurdeloomingut.

Väga laialdase ja mitmekesise, kuigi üsna uueaegse rühma moodustavad põhjamaade tantsuvaras k a d r i l l i d, mille põhitunnuseks on tantsijate asetus n e l i n u r k s e l t ja kogu tantsurühma või eraldi kahe vastasrinde koos toimuv tegevus. Kui XVIII sajandil alguse saanud s e l t s k o n n a t a n t s *kadrill* ja selle lähedased vormid on meil Lõuna-Eestis üsna elavalt levinud aristokraatseist salongidest lihtrahva tantsuplatsile, siis Põhja-Eestis puudub see arengukäik suuremal määral, rannikualal peaaegu täiesti. Sinna on aga jõudnud juba Skandinaavias r a h v a p ä r a s e l t ümberkujundatud kadrilli vorme. Nõnda tuntakse Hara külas *ingliskadrilli*, millest osavõtjaid on 8 paari. Sellega ühise viisi omab *soomekadrill*, mille toonud Hara külla jällegi tuntud „tantsuõpetaja“ Jaagup Kvellstein (ERA II 128, 71), kes on olnud rohkem tuttav soome-rootsi repertuaariga. Ta on püüdnud Eestis kohandada ka k e e r u k a m a i d tantsuvorme, kuna üldiselt on rahvas spontaanselt laenanud lihtsama

repertuaari. Suured grupitantsud nõudsid aga kindlaarvulist koosseisu ja pidevat harjutamist, milleni meie rahva tantsukultuur siiski veel ei jõudnud areneda.

Soomekadrill kuulub kadrillidele lähedasse *angleesi* (*anglaise*) rühma, mille paarideasetus on kadrilli valjust korrast märgatavalt vabam¹¹⁾. Nii viisiliselt kui ka tegevuse poolest läheneb sellele *pikk-ingliska*, milles esineb 4 paarile lisaks veel üksiktantsija neliküliliku keskel, kes teeb kordamööda samme kaasa piki- ja põikisuunas asetsevaile paaridele. Üksiktantsija osast on nähtavasti edasi arendatud *taritti*, milles avalduvad mängulised jooned: lõputuuris tantsitakse valssi ja selle alguses püüab „üksik“ saada endale paarilist, nii et jääks uus „üksik“ keskele nagu häbistamiseks seisma.

Kadrillidele lähedased on mitmesugused muud kontratantsud, millest osavõtjad asuvad kahes rindes vastakuti, sagedasti üle minnes ka ühisesse suurringi. Siia kuulub lihtne *ingliska*, mis sarnaneb viisilt soome-rootsi *enkelska'dega*¹²⁾, kuid tegevuselt on neist lihtsam, samuti osutades sugulust soome tantsuga *oikea käsi*¹³⁾. Sesse rühma kuuluvad ka *kassarikku* ja *kupparimoori*, millest viimane oma lihtsuse ja vaba edasiarenemise poolest näib olevat üheks vanemaks laenuüübiks. Vanem näib olevat ka *rätitants* (*rannarädi*), mille „väravatetegemisele“ leidub vasteid põhjamaade mängudes ja mitmes rahvatantsus.

Need kõik on vanemaile seltskonnatantsudele tuginevad rühmatantsud, millesse on hakanud tungima ka meil hiljem kodunenud paartantsu elemendid: eri soost tantsijad liituvad mingi kinnisvõttega paariks ja liiguvad enamasti ringjoonel pööreldes. Vanema paartantsuna on meil juba paar sajandit tuntud *labajalavalssi*, mis kuulub oma sammude iseloomu kui ka väga rikkaliku viisirepertuaari poolest Kesk-Euroopa valsside rühma. Ida-Harju rannikul pole aga *labajalavalss* elujõulise muu repertuaari tõttu kuigi palju kodunenud, vaid levinenud alles hilisemal ajal, kandes pealegi uueaegset nime *valts*. Sellel on ka segiminekuid idapoolse *virumagedaga*, mis läheneb rohkem *polkamasurkale* ja moodustab mingi *labajalavalssi* järelarengu¹⁴⁾. Valsside hulka võib arvata ka *vanarannat*, mille iseloomustavaks tunnuseks on viltupööratud pea ja

11) A. Zorn, Grammatik der Tanzkunst. Berlin, 1920, lk. 167 jj.

12) 30 Folkdanser, utgivna av Brage, Helsinki, 1931, lk. 35—39.

13) A. Collan, Suomalainen kisapirtti I. Helsinki, 1905, lk. 36—37. Sama teose II vihik ilmunud 1907., III 1908. a.

14) Vt. H. Tamperre, Käsümüsi rahvatantsude alalt I (Labajalg). Rahvapärimeste Selgitaja 1936, lk. 2—6.

suunurgast väljaetud keel. Need grotesksed elemendid on ühevahe seevõrd randlastele meeldinud, et on sisse põimitud ka paljudesse teistesse tantsutüüpidesse, kuhu nad tõeliselt ei sobigi. Ka polka on siin iseseisva tantsuna levinenud XIX saj. II poolel, kuid sellest tublisti varem on kodunenud mitmed ühendused polkaga, mis on osalt küll polka eelkäijad. Minkigs varasemaks polka vormiks võime pidada ilmselt saksalise päritoluga *pärliini*, mida tantsitakse pikkade sammudega ja kehakallutamisega ainult ühtepidi.

Vanema ja populaarsema rühma moodustavad tantsud, milles peale polka sooritatakse veel mitmesuguseid hüppesamme. Üsna vanaks peetakse siin *pirupolka* (*kuradipolka*), mis seisab lähedal soome tantsule *Martin Vappu*¹⁵⁾. *Pirupolka* hüppeid on sooritatud mõnikord niisuguse hooga, et vaevalt ükski põrand on suutnud sellele vastu pidada. Lõuna-eestilise päritoluga *kaerajaani* ühe tüübiga sarnaneb nii viisilt kui tegevuselt põhjaranniku *mustlasepolka*, kuid tantsud näivad olevat meile jõudnud kumbki isesuunast. *Mustlasepolkal* on nimelt otseühendus soome-rootsi tantsuga *Ålands flickan*¹⁶⁾, *kaerajaanile* leidub aga vasteid lõunanaabreil. *Mustlasepolkale* läheneb ka Leesil tuntud *koukapolka*.

Laiemalt on levinud *vingerpolka*, mis sisaldab peale polka-pöörlemise veel paariliste koketeerivat sõrmenäitamist-ähvardamist. Sellele vastavad soome *lantti* ja soome-rootsi *fingerpolka*¹⁷⁾ ja *klappdansen*¹⁸⁾. Ka Saksamaal pole *Fingerpolka* harva esinevaks tüübiks. Meie *vingerpolkast* erineb veidi *aalailja*, mille viis vähemalt on rahvusvaheliselt tuntud, kuid lähedakõlaline soome *halihilja* erineb küll sisuliselt sellest täiesti. Mitmeid erinevaid, siiski vähelevinud tantsutüüpe on andnud siia ka šotiš, mis oma veidi keerukama jalavahetussammuga näib olevat tõeliseks polka eelkäijaks. Haras on šotiš moondunud lihtsalt *sotska*'ks ja Ihasalu *tursamäe-polka* pole midagi muud kui šotiš, kuigi tantsu nimi ja täiendavalt rahvasuugi viitavad tantsu põlvnemisele Vaivaras asuvast Türsamäe rannast. Jõe-lähtme kalurid ongi tõeliselt käinud Türsamäel kalastamas ja olevat ühelt reisilt selle tantsu kaasa toonud. Türsamäelased aga eitavad kindlalt oma osa tantsu saamisloos, mis ongi tõenäoline, sest sealses ümbruses pole rahvatants üldse nimetamisvää-

15) Collan III, lk. 37—38.

16) Sama I, lk. 31—32.

17) 30 Folkdanser, lk. 30—31.

18) Collan I, lk. 26—28.

selt arenenud. Võimalik, et tantsu nähti soomlastelt esmakordselt Tüürsamäel. — Kostiranna *tüskapolka* vastanud täiel määral soome *jenkka*'le, seetõttu jätnud A. Raudkats tantsu üles kirjutamata (EÜS X 1242). Seegi kuulub šotiši rühma.

Polka ja šotiši lähedaseks sugulaseks on sakslaste kuulus reinlender, mis iseseisva seltskonnatantsuna on kodunenud meil hiljem kui selle elementide variatsioonid rahvatantsudes. Ida-Harju rannikul on üsna ammu tuntud *topelt-reinlendrit* (*ükskaks... seitse*), millele vastab soome *yks-kaks-kolme* ja soome-rootsi *stigare*¹⁹). Reinlendri variatsiooniks võib pidada ka *kiiguri-kaagurit*, soome *kaakkuri*²⁰) vastet. Tantsu nimi tuleb meil laulusõnadest tõlkimata jäänud soome „kaakkurist“ (metspart), nagu paljud muudki osad laulust on jäänud tõlkimata või siis seletatud rahvaetümoloogiliselt, nii et on saadud mõnikord otse kummalisi mõttekäike. Soomelise päritoluga viis ja sõnad on tantsust eraldi levinenud peaaegu terves Eestis, olles mujal peamiselt ringmängu vahelauluks. Reinlendri rühma kuulub ka Viinistu *tilut-tilut*, mille omapärane nimi on tuletatud nähtavasti onomatopoeetiliselt tantsuviisi algustaktidest. Sellele läheneb ka Leesi *pärliine*, nagu sama viis ilma tantsuta on teisteski külades tuttav.

XIX sajandi seltskonnatants galopp on andnud Viinistu *raabiku* (Haras *aaviku*), millele vastavad soome *raatikkoon*, soome-rootsi *lattis sko*²¹) ja saksa laialt-tuntud *Lot is tod*. Tantsu soomekeelseist sõnadest on saanud meie Jõhvi variant nimetuse *vanapiigatants*.

Sellega oleme loendanud, lühidalt kirjeldanud ja esialgselt ka süstematiseerinud Ida-Harju ranniku tantsuvara. Muidugi toovad edaspidised üksikasjalisemad uurimused korrektiive ka sellesse üldisse visandisse, eriti mis puutub laenuliste eeskujude märkimisse, sest siin pole saadud jälgida eri tantsutüüpide arengut ja rändamist samm-sammult, vaid viidatud ainult silma puutunud paralleelidele. Teadlikult on hoidutud tantsutüüpide kaugemate eeskujude näitamisest, sest ainult juhuslikult leitud sarnasuste esitamise asemel peab ikkagi selgitama nähtuste geneetilist arengukäiku. Edaspidised uurimused peaksid siiski hilistüüpide rännu jälgimise kõrval selgitama ka meie vanemaid tantsuvorme, mis mujal enamasti jäljetult kadudes on meil, Kesk- ja Põhja-Euroopa kultuurimõjustuste äärmil,

19) Collan I, lk. 24—25.

20) Sama II, lk. 53—55.

21) Sama II, lk. 51—52.

üsna hästi säilinud ja võiksid seega kaasa aidata ka tantsu arengu üldküsimumste selgitamisele. Meile endile peaks aga rahvatantsu uurimine pakkuma veel huvitavaid andmeid esivanemate ammu-aegsete kultuurisuhete, moevoolude ristlemiste, oma loomingu keerukate sünniprotsesside ja paljude muudegi rahvateaduslike põhiküsimumste kohta.

R. Põldmäe.

EESTI ÕIGEKEELSUSE PÄEVAKÜSIMUSTEST.

Johannes Aaviku „Eesti õigekeelsuse õpiku ja grammatika“ ilmumise puhul.

7.

7

Jäeb lõpuks veel peatuda Aaviku raamatu viimastes peatükides (IV—X) esitatud vähematel küsimustel, sõnade tähenduse õigekeelsust ja hääldamist, mõningaid morfoloogilisi pisiküsimumsi puudutavail märkustel ning sõnavaralistel ettepanekutel.

Kuid ja *ent* vahekorra puhul (§ 492) on küll vist asjatu sõidelda mingit *kuid*-tõbe — palju halvem on ju *ent*-tõbi: mitmed kirjanikud ja kirjamehed, kellele Aaviku *ent*-sõna soovitus on sügavale afektidesse juurdunud, ei näi sõna *kuid* enam üldse tarvitavat, neil leiame igal pool, ka *aga* asemel, *ent*, nagu neil *vaid* kasuks on pruugist kadumas *ainult*, *kõigest*, *üksnes*, *paljalt*. A. tähelepanekud *kuid* ja *aga* tundeväärtuste vahe kohta — üks tusasem, kiuslikum, teine pehmem, heatujulisem, rõõmsam — on igatahes huvitavad ja tabavad vististi tõtt. Seevastu *aga ent*-sõna erivarjundite fikseerimises tundub kunstlikku.

Väga teretulnud kirjakeelele on *kuna* põhjusliku tähenduse tarviduse toonitamine: „Teatas, et *kuna* aeg on hiline. . .“ (§ 493). Kausatiivne varjund ei sega ju temporaalset sugugi, ta on rahvakeelne ja kirjakeeles ammuste traditsioonidega. Samasugune mõistusepärasusega ning keele „juhtimisega“ liialdamine ning hoolimatus elava keele õigustest on *järele* ja *järgi* terav lahus-hoid, mille vastu ka A. võitleb (§ 494).

Asjatult närve sööv ja vist küll lootusetu on *ÕS*-u, *VÕS*-u ja Aaviku võitlus *vast*-sõna tähenduse 'vahest, võib-olla, ehk' vastu, näit. lauses „*Vast* olete nii lahke!“ See mõttevarjund on ju ühiskeelne ja laialt rahvakeelne, kirjakeeleski näeme selle elujõudu ja vaevalt see muid tähendusi ('alles', 'hiljuti') segab, vaevalt küll arusaamatusi tekitabki. Ratsionalistlikult normides, tähendusi teravalt määrates ja jaotades peaksime ju veaks lugema ka „*Ehk* olete nii lahke!“

Teiselt poolt on aga tarvilikud A. katsed kirjakeeles sõna *vähe* tähenduse korraldamiseks (§ 498). Kui kõnes meid lauserõhk ja intonatsioonigi aitab eraldada lausete „Supp on vähe soolane (s. o. soolakas, soolasevõitu)“ ja „S. on vähe soolane (= väheselt s.)“ tähendusvahesid, siis kirjas need abivahendid puuduvad. Teatavasti ei saa aga ükski kirjakeel neist kimbatustest täiesti lahti, vrd. eestis „*Värvitud* (= värviga kaetud) huuled“ ja „*Värvitud* (= värvita) huuled“ või „*Värvitumad* (= värvita) h.“ ja „*Värvitumad* (= enam värvita) h.“, prantsuse keeles *mes parents volent* võib tähendada 'mu vanemad lendavad', kuid ka 'mu sugulased varastavad', ometi on see keel oma täpsusega kuulus. Sellest seisukohast on ka asjatu võidelda sõnade vastu nagu *ikka* 'ühtlugu' (soovitades soome laenu „üha“, § 502), *pea* 'peaaegu' (§ 499), *kaunis* 'assez, ziemlich' („See on kaunis inetu“ pole ka täpsalt sama mis „See on üsna inetu“, vt. § 504, sest sõnal *üsna* võib lauserõhust olenevalt olla eri väärtusi), *õieti* 'õigupoolest' (§ 504), *vali* 'karm' (§ 515), *ilm* 'maailm' (§ 518), *häire* 'alarm' (§ 522; see spontaanselt arenenud tähendus sel sõnal tundub nimelt õnnelik!), *edu* 'kordaminek, succès' (§ 523), *pale* 'põsk' (§ 525).

Vaevalt maksaks ka protestida (§ 873-k) sõna *tüse* 'jäme' kõrvaltähenduse 'tubli, tuumakas, suur', mis täiesti rahvakeelne, ja *tühik* tähenduse 'koht, kus midagi puudub' („lünk“ on ju osalt saksapärane!) vastu.

Vahetegu *teineteise* ja *üksteise* vahel J. V. Veskil ei tundu, vähemalt allakirjutanu keeletundele, sugugi nii kunstlik ega keerukas, nagu arvab autor (§ 513). Vahe selgub ilma pikemata ju sõnadest endist. Seevastu aga tundub kunstlik, kui A. laidab ütlust „üksluine elu“ ja soovitab „ühetooniline elu“ (§ 515), nähtavasti arutledes, et „elul ei saa olla üht luud“!

Vaevalt võiks viljakas olla ka heitlus *pale* tähendusega 'põsk' (§ 525). See on ju kirjakeeles muistsete traditsioonidega, see on ühiskeelne ja põhja-eesti rahvakeele enamikule (peale Saaremaa ja osalt Alutaguse) omane. Ja *pale* (palge) nuk, *pal(g)ed* = põsed saab vaevalt kirjakeeles tegelikult kahemõtteline olla, seda enam, et *pale* 'nägu' on arhailine („Nägi palest palesse“) ja erisuguse stiiliväärtusega või jälle ülekantud tähendusega („Selle kirjaniku vaimne pale“).

Hoopis mõistmatu tundub A. tõrksus mõnede „dialektismide“ vastu nagu „*silmi* pesema“, „ülikond *hakkab* hästi“, „*kass lööb* nurru“ (mis polegi murdelised, vaid on ühiskeelsed) jne.

(§ 547). Samuti meelevaldsed on autori hurjutused mitmete „Tartu keele vigade“ (§ 892-b) aadressil, mis suurelt osalt pole sugugi omased lõuna-eestile ega sealt lähtunud, vaid mida võis juba aastakümnete eest kuulda sügavas põhjaeestis, näit. „Kuulsin teda laulmas“ (harju-järva-virumaaline joon!), *õieti* 'õigupoolest', *kahekuune*, *sajapäine*, *silmi ees*, *võimata* (= võimatu), *ilmasõda*, „tean üht paremat kohta“, hääldus *kulè* (= kuule), *jumalik* 'suurepärane' jne. Viimaste puhul küsiksime, kas tahab A. üldse familiaarstiili keelest kaotada ja sundida kõiki kõnelema akadeemiliselt ja ametlikult? Ja kas on autor tõsiselt järele mõelnud, kui § 892-b lõpul deklareerib, et „Üldse võib ütelda, et praeguses kirjakeeles ja suurelt osalt ka haritlaste kõnekeeles esinevad keelevead on peaaegu ainuüksi „Tartu keele“ vead“?

Samuti imestada on, miks A. nii tundeliselt sõitleb saksast laenatud kõnekäändude „Külm kui *hundilaut*“, „Vihma käest räästa alla“ vastu (§ 554), kuid sealjuures toetab ja kaitseb uusi saksa laensõnu, mis meil juba madala stiiliväärtusega (*uur*, *plats*), või püüab kadaklikke sõnu koguni juurde tuua (reetja 'Verräter', rümp 'Rumpf').

Seski teoses A. uuesti soovitab võõrsõnadel rõhku järgsilpides alal hoida — see olevat eesti keeles „teatav üleolek soome, ungari ja läti keele üle, sest esimesele silbile viidud päärõhk moonutaks ja labastaks paljusid võõrsõnu, teeks pikemad võõrsõnad lohisevaks jne.; rõhk kaugemal esimest silpi seevastu annab võõrsõnule rohkem proportsiooni, tasakaalu, plastilisust ja ilmekust, üldse on neile loomukohasem“ (§ 701-k). Selle arutluse järgi oleks siis rahvale vooruseks võimetus võõrast, laenatud keeleainestikku (kas ka kombeid, vaimu, institutsioone?) oma keele ehituse ja iseloomu kohaseks muuta, neid ümber töötada, läbi seedida. Peaksime nii siis tagasi minema hääldustele kastäänid, kontsért, motóor, korrektúur, anekdóot, vaksáal, eksempláar, temánt jne.! Ilu, proportsiooni ja plastika nimel jääks autoril veel eestigi sõnade rõhku järgsilpidele nihutada! Edasi A. arvates olevat rõhu asetamine võõrsõnadel esimesele silbile eriliselt lõunaeestlaste süü ja neil omakorda läti mõju! Keele-teadus aga teatavasti üksmeelselt arvab esimese silbi pearõhku läti keeles eesti ja liivi keele mõju tulemuseks...

Aaviku seisukoht (§ 712—13) kirjutada konsonanti ühekordse tähega juhtudel nagu *atribuut*, *agressiivne*, *atraktsioon*, jätta aga kaks tähte juhtudel nagu „effekt“, „akkord“, tooks kirjakeelde kahtlemata uue raskuse, mida ka nende võõrsõnade eestiline hääldus ei õigusta. Kaksikkonsonante oskaksid siin hääldada ainult vähesed, vastavaid algkeeli valdavad isikud.

Miks peab A. uisapäisa paremaks kui huisapäisa (§ 723)? See on ju samast tüvest, mis *huisk*, -u 'tuisupea'. Viimasel on aga h- sõnast *uisk*, -u 'veesõiduk' eraldamiseks. Teiselt poolt, mida kaaluvat on A-l esitada „hõel“ (pro *õel*) soovitamiseks (§ 723)? Ja milleks niisugune tühine vabadus nagu lubada „Vaba Maa“ kõrval ka „Vaba maa“ (§ 730)!

Rektsiooni küsimustes (§ 831) pole meil igakord selge, mis üldisil põhimõtteil A. sageli soovitab juba kindlaks kujuneva pruugi kõrvale uusi teisendeid. Kord esitatakse võõrapärasusi („arvestama millegagi“, „sarnanema millelegi“, „suhtuma millelegi“, „sümpatiseerima millelegi“, „võrduma millelegi“), kord aga talitatakse nähtavasti eesti oma mõtteviisi kohaselt („kohandama millelegi“, „kohanema millelegi“, „põgenema midagi“, „põhjenema milleski“). Allakirjutanu neist toetab keelekujusid „arvestama midagi“ (vrd. võtan arvesse midagi), „sarnanema millegagi“ (vrd. on temaga sarnane), „võrduma sellega“ (vrd. on sellega võrdne). Sel põhimõttel oleks siis eestilisem ka „suhtuma sellega“ (pro sellele või sellesse) ja koguni „sümpatiseerima kedagi“ (pro kellegagi või kellelegi). Sõnade kohanema, kohandama, põgenema ja põhjenema rektsiooni võiks aga esialgu jätta veel lahtiseks.

Oleme nõus, et praegune eesti perekonnanimede käänamise reegel sisaldab mõndagi tülikat (hr. Susi — hr. Sutt, pr. Soe — pr. Sooja, Ahas — Ahtale, Ise —? Enesest, vrd. § 832). Kuid A. kompromissiettepanek lisab meile jällegi ühe raske, hulkadele keeruka reegli. Eesti keeletunde seisukohast tundus seni üldiselt veider käänata Puhk — Puhki veski, R. Roht — R. Rohti romanid. Nüüd kuuleme aga autorilt, temale tunduvat vastupidi nimelt Puhu ja Rohu veidrad! — Hoopis tarbetu on A. soovitus lubada alternatiivselt part. Kivikat ja Kivikast.

A. loeb ida-eesti murrete kilda ka osa Järvamaad (§ 847), mis on küll ekslik. Vastupidi edelapoolne Viru kuulub keskmurrete rühma. Põhja-Tartumaa muidugi jaguneb kaheks: lääneosa kuulub kesk-eesti, idaosa aga ida-eesti murrete alale. Mõndagi parandada oleks ka „Eesti keele leksikaalse koosseisu“ peatükis (§ 858—60). *Kallas* tuleks kustutada omapäraste sõnade seast (§ 858) ja germaani laenude hulgas see juba leidubki (§ 869-b). Vanemaid balti laenusid (kõnelemata läti omadest) on kaugelt üle 100, vahest umb. 140, ja slaavi laensõnu märksa enam kui 30—40, vähemalt poolteistsada. Sõna *kirst* ei kuulu rootsi ega *pung* vene laenude peresse.

A. soovitab, § 872-j, abiverb *saama* varal kujundatud liittempuses partitsiipi tarvitada — soome keele eeskujul — saavas

käändes: „Ma ei saa seda tehtuks“. Kuid milleks minna otsima varssa küla karjast, kui omal hobune koplis! Meil eestis, nimelt lõuna pool (või ons see jällegi vigane „Tartu keel“?), tarvita-takse ju laialt „Ei saa minduks“, „Vahel saab neid tooduks“, „Sai tapetuks ja praetuks“. Siin jällegi esineb tüüpiline näide, kuidas meil mõnel pool oma ainestikku ei tunta, seda otse halvustatakse ja välditakse ning õpetust minnakse nõutama ikka võõrsilt.

Nüüd siis „halbade sõnade“ küsimusest (§ 543-b, § 873-d). Siin nõustume „toime“ (Wirkung) puhul A-ga täiesti. Seda sõna määrates on talitatud orjalikult saksa eeskujudel ja osalt soome keelt vääralt käsitades. Meie mõtteviisi järgi vastab sõnale „Wirkung“ üldiselt *mõju* täiesti, kui mitte mõnel teadusalal ei vajata sellele lisaks veel *tõhu* ja *tõhuma*. Meilegi tunduvad halvad või üleaarused niisugused tuletised nagu *haavutama*, *laenutama*, *üüritama* (§ 873—9), kuigi mööname, et mõiste „halb“ on siin sagedasti subjektiivne ja vaieldav. Ühineme protestiga ka selle vastu, et juba kodunenud sõna *majandus* äkki hakati asendama sõnaga „tulundus“ ja vist kõige viimasel ajal jälle sõnaga „kõnundus“. Niisugustel muutmistel ei ole küll aru ega otsa. Juba meeldivamad on aga katsed värskeid laensõnu, mil tundub vul-gaarse stiiliväärtuse kõrvalmaiku, asendada eesti omade tuletis-tega, kui need kujult õnnestunud, pole raskepärased ega halbade assotsiatsioonidega ja muidugi, kui need ilma suurema sundimi-seta ellu lähevad, nagu *väljak*, *valam*, *talitlema*, *turund*, *turve* pro „plats“, „trehter“, „funktsioneerima“, „börs“, „proteksioon“ (§ 873-i). Siingi leidub ka halbu sõnu nagu „täitur“ ’priistav’ (mis mõttes liitub *täiga*; parem juba oleks muistse ja hävineva oma sõna *kubjas* tarvituselevõtt) ja „roie“ (assotsieerub sõnaga *roiduma*; *ribi*, küllalt vana laen, on parem). Kuid needki pole kaugeltki nõnda „halvad“ ega „veidrad“ kui suurem hulk A. enese kunstsõnu või soome laene nagu „jaunis“, „kemm“ (mungakamber), „koidu-ma“ (tekkima), „laupima“ (sõna kuulma), „lurnis“ ja „nõrdima“. Vajalikke hoiatusi loeme (§ 544—5) sõnade *hunnitu*, *piisama*, „nehkama“ (ignoreerima), „keelitama“ (persuader), „olm“ (fakt) ja „kõlblas“ (kõlbline) kohta. Ja muidugi on õige, et *rõivas* on ühiskeesles, läänepoolse põhjaeesti rahvakeeles (teatud määral ka juba lõunaeestis, vähemalt nooremal põlvel) omandanud pisut halvustava varjundi, umbes ’vatid, hilbud, vanemad, poolpidused riided’. Niihästi ’kehakatte’ kui ’riidekanga, riideaine’ tähenduses peaksime kirjakeeles normiks jätma ikkagi sõna *riie*, *riided* ja tähenduses ’riide panema’ *riietama*, kui soovime olevas keele-pruugis kehtivaid stiiliväärtusi vähegi arvestada. Seevastu me ei mõista autori vastumeelsust mitmete muude ÕS-u ja J. V.

Veski uudiskujundite suhtes nagu *nõudlema* (pretendeerima), *käsklema* (komandama), *pärimus* (traditsioon). Ja A-u „nentima“ ei tundu meile põrmugi parem kui „niitama“ ja „sedastama“.

Soovitamise sõnaalgulist *h-d* hakata hääldama (§ 874) viib meid kindlasti — nagu keeles kõik kunstlikud uudiskorrad — uutesse vastuoksustesse, s. o. tugeva *h* (hh, poolvenepäraselt) hääldamisele, nagu kuuleme mõnelt raadiokonferansjeelt ja paljudelt näitlejailt, ja liigse, ülitootleva *h* hääldamisele sõnade algul, kus seda pole üldse, nagu jällegi kuuleme teatrilavalt ja sageli muultki intelligentsilt. Võõrsõnade ja soome laenude algus-*h* hääldamine (samuti *b, d, g* helilisuus) tuleks aga lahtiseks jätta, s. o. lasta seda aegade jooksul rahulikult kustuda. Koolides oleks siis õpilaste tüütamist vähem.

Aavikuga enam-vähem ühel meelel oleme *-tis (-dis)* ja *-tus (-dus)* lõpu küsimuses (§ 876). Eelmise tarvitust võiks piirata ainult juhtudega, kus see on laialt rahvakeelne, nagu *hirmutis, peletis, hõrgutis, (tule) hakatis, loputis, jahvatis* 'jahvatatu', *väetis* või jälle puhtoskussõnaliste kujundite ning uute tuletistega, nagu *toimetised* 'väljaanded', *tuletis, mälestis* 'mälestusmärk', *öeldis, hapatis, sulatis, jäätis*. Jääksid aga muidugi *luuletus, kirjutus, tunnistus, mälestus, mõistatus, kuulutus, jutustus, seletus, ehitus, asutus, saavutus, saadetus, kingitus, joonistus, varustus*.

Raamatu lõpul esitab autor *u u t e s õ n a d e* (kunstlikkude või soome laenude) valikut (§ 896). Nende seast leiame mõndagi, mis kõlaliselt õnnestunud, s. o. meie keelelises alateadvuses hästi assotsieeruvad vastavate mõistetega, mis väljendatavat sisu kuidagi nagu kujustaksid: *hõir (-u)* 'triumf', *mõuk (-a)* 'maamats, kohmakas, harimata inimene', *nere (-da)* 'ninakas, häbematu', *nõme (-da)* 'teadmisteta, harimatu', *nõnge* 'kangekaelne', *nürbe* 'haavunud, pahane, tusane', *tõrge* 'jämedajooneline, jäme, toores', *vihlama* 'sisse lõikama', *õöv (-a)* 'kange hirm, õudne hirm, hirmukoledus'. Kuid esineb palju neidki, mille kohta sama õigustusega, nagu A. hindab J. V. Veski tuletisi, võime öelda „halvad ja veidrad“: *aabe* 'kirjatäht', *eede* 'ettepanek', *embama* 'kaisutama' (viimane, senine on palju parem), *evima, hajanane (-nane!)*, *hällitama* 'hädalärmi tegema', *kaastama* 'kaasas käima, saatma', *kaatma* 'korda saatma', *kaavitama* 'kaasa avitama', *küülik* 'kodu-jänes', *laupima* 'sõna kuulma', *lelu* 'mängukann' (viimane ja *kann* on paremad), *malnis* 'juuresolev', *miivis* 'naiivne', *muupel* 'suur kirjatäht', *nantma* 'okupeerima', *neepel* 'väike kirjatäht', *niimama* 'leidma puudu olevat', *näävama* 'haavama (hangeliselt)', *olbama* 'tähele panema', *põrpima* 'tähelepanu äratavalt põrutama', *rasi-*

tama 'koormama', reel 'maapagu', reet 'äraandmine', ränstuma 'kõdunema', rümp 'kere', sirnama 'considérer', sorduma 'langema', alla jääma', väisama 'külastama', välmima 'välja mõtlema', võstma 'vastu võtma', ümmal 'nõuta olekus' jmt. Mitmed neist uudissõnadest assotsieeruvad halvasti muide eesti sõnadega: hahm (< sm.) 'siluettkuju', 'ebamäärane kuju' (vrd. ahm, ahmima), kemm (-i) 'mungakamber' (vrd. kemmerg, kemmelg, kemmerik, 'WC'), koiduma (< sm.) 'tekkima' (vrd. koi, koituma), lurnis 'silmakirjaline' (vrd. lurjus), nõrdima 'indigneeruma' (ühend-õrd- kujustab halvustavaid sõnu), ponnistama (< sm.) 'pingutama' (vrd. punnima, põnn), reenma 'ruttama' (rahvakeeles ja kirjakeeles on juba reenama 'mustama'), tõurastama 'looma tapma' (vrd. tõbras, tõuras, verb oleks siis 'tõpraks tegema'), vamm (-a) 'vigastav hoop, haav' (vrd. vamm, -i 'käs'n'). U u t e l e sõnadele on säärased psüühilised seosed kahtlemata saatuslikud. Paljudel mõistetel leidub juba eestis vasteid, kas algupäraseid või kodunenud laenusid: *kunnatu* ~ *ula* ~ *liiderlik* (A. soovitab soome sõna „irstas“), *kõrk* (-i) 'mittelääge, kare, terav' (A. soovitab sm. sõna „kirbe“), *kederluu* ~ *luupeks* ~ *pahkluu* (A-l leiame sm. sõna „nilk“, mis jällegi on sobimatute assotsiatsiooni-odega), *rada* ~ *teerada* ~ *jada* (A. soovitab soomest „polg“), *närbuma* ~ *kärbuma* ~ *raiduma* ~ *tõhkema* (tervise, pilgu, valguse kohta; A. soovitab soomest „riuduma“), *kõdunema* ~ *pehastuma* ~ *pehkima* ~ *himmastuma* ~ *määgema* ~ *kudinema* jne. (A. võtaks soomest „ränstuma“), *kuuldus* ~ *kõmu* ~ *kumu* ~ *kobi* (A. pakub meile kunstlikku „rümu“), *taat* ~ *ell* (-a) ~ *vaar* (A. soovitab „taav“), *laik* ~ *sõõn* (A. esitab soomest „tahr“, mida aga segab lõunaeesti *tahr* 'tara'), *roiduma* ~ *räidima* ~ *võibuma* ~ *väntsuma* ~ *ronduma* jmt. 'kangesti väsima' (A-l on sm. „uubuma“) jne. Mõned uudissõnad meil rahvakeeles juba leiduvad, nii *lõmu* (A-l esineb soomeliselt „lemu“), *tähk* 'viljapea'. Pakutute seas on mõned ka meie keele häälikulise struktuuri seisukohast vastuvõtmatud, nagu „kuihtuma“, „tuuhe“. Kui nende sõnade loomisel on mõnikord lähtunud eestilistest assotsiatsioonidest, nagu ülal (lk. ...) nägime, siis veelgi sagedasem on aga võõrkeelenditega sidestumine, saksa³⁶⁾ jm. keelte tüvede moonutav laenamine nagu reet (< ver-rät-), rümp (< Rumpf), evima (< to have), mankima (< pr. manquer), teimima (< to examine), väisama (< visiter) jne.

³⁶⁾ Muude keelte lähtekohta on sõnastikus tihtipeale märgitud, kuid saksa algupära esitamine pole autorile tundunud sünnis ega otstarbekohane.

Oleme nüüd Joh. Aaviku raamatu puhul pilku uidata lasknud läbi meie praeguse õigekeelsuse tähtsamate päevaküsimuste, siin seisukohta võttes ka nende keelenähtuste kohta, mida kõnes olnud teose autor otse omaks pole võtnud, kuid mida ta siiski, nende üldisemalt tunnustatuse tõttu, on taktelistel põhjustel õpikus esitanud. Keelendeid ja seisukohti oleme siin hinnanud oluliselt kolmest vaatenurgast: rahvakeelsus, tegelik otstarbekohasus ja keeleelu spontaanselt juhtivad seadused. Need kolm on teatavasti üksteisega kõige tihedamalt seotud, võrsuvad lõpuks samast kannust. Need kolm seaduvad teravalt vastu juhiprintsiibile keele arenemises ja arendamises, s. o. üksikisiku kas logistsitlikule korraldamisele ja puhtmõistuslikule süstematiseerimisele või isiklikust maitsest, meeldimustundest, sümpaatiast ja tujust olenevast suunavõtmisest, mis kõik sihivad risti vastu ja on vaenulikud laiade hulkade või kitsama eliidi keeletarvituses toimuvale spontaansetele arengule ja arendamisküsimustegi kollektiivsele ja parlamentlikule läbiarutamisele, seega siis üldse v a b a d u s e p õ h i m õ t t e l e keeleelus. Vastupidi on juhiklusele omane laiemate ringide arvamustest mööda või neile vihuti vastu minna ja oma seisukohti hulkadele kas peale sundida peesus kujundatud normidega ja avalikuse eest varjus viibivate normijate-korrektorite kaudu või jälle ühiskonnale neid tunnetesse ja alateadvusse suruda mitte argumentide, vaid propaganda ja lööksõnadega (*slogan*'itega nagu „ilu“ ja „kohmakus“, „lühisus“ ja „lohisevus“, „germanism“, „naiivne purism“, „halb“, „veider“ jt.), neid publikule sisendades ja sugereerides. Lõpuks toonitagu, et rahvakeelsust ei ole siin arvestatud mõne üksiku murde või murrakuterühma huvides, siin pole kaugeltki soovitud kirjakeelt häälikuliselt või morfoloogiliselt muuta mõne autorile meeldivama või kodusema murde kohaselt, vaid siin on keelendite võistluse või keeleküsimuslike vaidluste puhul püütud näidata, kuidas talitab meie rahva sügavamate kihtide, kust kõik oleme võrsunud, keel ja keelepruuk maa laiemail aladel ja missugused tarvituvviisid on võistluse korral kõnekeeles loomulikult, iseenesest levinemas ja missugused taganemas. Sest juhib ju hulkade spontaanset keeletarvitust, nagu ühiskondlikku elu kunagi, üldsuunas ikkagi teatud tegelik otstarbekus, mida küll vahel õigeilt radadelt võib hälvitada juhi ennastmaksmapanemise tungist ja talutada tahtmisest tingitud suunasundimine.

(Lõpp.)

A. Saareste.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

Valmar Adams: **Põlev põõsas**. Lüürikat 1933—1936. Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus, Tartu, 1937. 96 lk. Hind 2 kr. 75 s.

Jääb küll igavesti maitse ja meelelaadi küsimuseks, mida üks või teine harrastaja luuletuste seas eelistab: kas irratsionaalse toimega „puhast“ lüürikat või (relatiivselt) ratsionalistlikumat mõtteluulet, filosoofilist luulet, mõttekildude ja mõttejälgede värsistusi. Oma uues kogus veel suuremal määral kui oma varasemais teostes pakub Adams teisena mainitud liiki. Tiitellehele järgnevas motoks tõstetud nelireas näeb selle otsest deklaratsiooni: „Nooruse põlevast põõsast / hääli ma enam ei kuule. / Ent selle jahtuvast lõõsast / tõtt käskis taguda luule.“ Ning sama mõtet kordab autor ka luuletuskogu lõppu lisatud „Sõna-seletustes ja aspekti selgitavates märkmetes“.

Tõepoolest, kõnesolevate luuletuste rõhuv enamik kuulub mõtteluule hulka ka tegelikult, mitte ainult proklamatiivselt. Kui nõnda, siis peab küll esmajoones koondama tähelepanu sisu-motiivide vaatlusele. Värsaside vormiline külg võib jääda vaadeldavaks teises järjekorras. Seda enam et need luuletused vormiliste võitude mõttes erilist ülepingutust või rekorditsemist ei tähista ega nähtavasti ei taotlegi. Täna-sele Adamsile ei tohi keegi ette heita vormilist mänglemist või „edvis-tamist“. Sisu primaat on selge täiel rindel.

Kas üht teost mõista kui autori enese mina vaadeldapakkumist, kui üht subjektiivset pihtimust, või kui objektiivse kujutamise-lõbu toodet, selle küsimuse vastamiseks on õigus anda võit ainult autoril enesel. Ainult autoril, ilma ühegi kitsenduset. Loen tarvilikuks äsjatoodud märkust käesoleval korral silmas pidada eriti selle tõttu, et enamik kõnesoleva kogu luuletusi on kirjutatud mina-, resp. minana mõeldud sina-vormis. „Põleva põõsa“ teemad on tugevasti keskendatud, ühtlas-test motiividest valitsetud, esinev poeetiline mina annab üldiselt vastu-rääkivustevaba ja ka imponeeriva ning meelde sööbuva pildi. Luule-tuste (nimetu) mina-kangelase iseloomustusega oleks hästi ümberhaara-valt iseloomustatud ka terve luuletuskogu ise. Kuid sellises iseloomus-tusekatses hoidutagu nägemast tahtmist samastada luuletuskogu lehe-külgedel esinevat poeetilist mina autori füüsilisega. Olgu see öeldud hoiatuseks, sest arvustusi on meil tihti selles mõttes vääriti mõistetud.

Nõnda siis: üks isiksus, üks vaimsus on asetatud vastuseadesse maa-ilmaga. Üks „mina“ ja „mitte-mina“ fikseerivad teineteist. Mitte sõb-ralikkude pilkudega, oh ei. See on avalik ja varjamata vaen, mis kõeb nende vahel, see on valus vaen ja lepitamatu. Luuletuste sangar näeb, et teda kiusatakse, piinatakse, laimatakse. Tema paremaid püüdeid ei hinnata, teda ei tunnustata. Pleebis on geeniust solvanud. Seda nendi-takse kõigepealt ja mitmel puhul.

Ning tingimata lepitamatu on see vaen solvatu ja solvaja (resp. solvajate) vahel. Viimsete konsekventsideni välja viiv:

„Kui suudaksid, su eest nad peidaks päikse,
need targalt naeratlevad härrad kõik.
Sest ole teadlik sa! Ei ainust illusiooni!
Ei viha viljatut, ei imestust liig noort!
Ei mõistmist taotle ega laimust hooli!
Kui süübib pilk — säe kurnaks vaimuloor!“

Selle vaenu saatuslikust, loodusjõulisest iseloomust saabuvat pilti aina kõvendavad surma-motiivid, ühenduses tunnustamata geeniuse mo-tiiviga, mis mitte ainult ei kajastu üksikutes värsides või stroofides, vaid millele on otseselt pühendatud mitu tervetki luuletust („Nii algab“, „Génie ingénu“, „Kui kauge kuningas...“, „Kojuminek“).

Luuletuste tuumasse ausalt süveneda püüdjä lugeja kahtlemata hakkab tundma huvi sellise vaenu põhjuste vastu, samuti ta tahaks määrata kindlaks vastaspoole, selle „mitte-mina“ ulatust. On vaenulises laagris sõna-sõnalt kõik „mitte-mina“ või ainult mingi lähemalt piiritletud osa temast? Kommentaarides autor hoiatab esimese arusaamisviisi eest. „Kui *poesia militans* ründab või süüdistab, siis see suundub ainult teatava hingelaadiga inimeste vastu, ideaalide nimel, mitte terviku eitamiseks.“ Autor keelab nägemast oma sangari juures asotsiaalset hoiakut. Sellega tahad olla päri. Aga tekstis (lk. 11) leiad kommentaaridele vastu rääkiva retoorilise küsimuse: „Kas terves kõikjas ongi keegi / su vastu tõeliselt hää?“ Nõnda pead siis kalduma arvama (muide ka mitte üksi esitatud näite põhjal), et Adamsi luuletuste kangelane kestvas tülis ja riisus on oma „mitte-mina“ suurema osaga. Traditsiooniliselt (ja meeldival) viisil ta kõige kurjemini ründab küll vaimset ei mikski panevat tõusiklust, jämedat materialistlikku elutarkust jne. jne. (Vrd.: „Te hing on prillistatud kõht! / Te elu mõtteks — sendivedu!“). Aga samas ta reedab oma ülitundelisuse, oma kibestumise, ka viha — hoolimata sellest et hüüatab: „Ei viha viljatut!“ Nõnda kõigest sangarlikust hoiakust hoolimata jääb mulje, et luuletuste kangelane ka ise pole just „rüütel ühegi veata“. Ka tema on paraku inimene, kuigi autor näib tahtvat kujutada üliinimest. Võrreldagu veel kord lk. 17: „On kained minad endast nõnda purjus, / et kogu kosmos neile ainus sööm.“ Mina-teadvus, mina rõhutamine, minaga lajutamine on hukkamõistetav pahe, kuni ta esineb „mitte-mina“ juures, enese juures hoopiski mitte.

Viimane tähelepanek viib meid veel ühe nende luuletuste kangelase iseloomuliku omaduse juurde. Too sangar on absoluutselt kompetentne kohtunik, tõe preester, kes suudab kõige kohta maailmas anda oma otsuse ilma ühegi kahtluse varjuta. Skepsis tal puudub täielikult. Ta on ilmeksimatult nagu paavst. Ta teab täpselt, mis on hea ja mis on kuri. Ja värsikogu teksti kolme veerandi ulatuses ta oma tõdesid ka kuulutab. Suure kire ja sallimatusega.

„Inimene on kõigi asjade mõõt.“ Adamsi luuletuste „mina“ sedapuhku on kõigi inimeste, kogu ühiskonna, ka kõikja mõõt. Neid pretensioone ei saa temalt võtta, neid ei saa ka dementeerida. Need on fikseeritud luuletuste valdavas enamikus täieliku selguse ja reljeefsusega.

Olles äratundmisel, et maailm (eeskätt inimesed, muidugi) on p a h a d, luuletuste kangelane võtab järjest pateetilisemaid hoiakuid. Jah, ta on *poeta militans*. Ta ründab. Skeptilisema suhtumisega inimene võib-olla ei nõustu kergesti nägema, nagu võiks luulel olla erilise relvaliigi väärtus igal juhul. Ka Adamsi kangelane ajuti nagu kahtleks selles, kui ta lausub: „...siin maailmas tõrjub mõrvu / ainult relv ja gaasimask“. Adamsi luuletuste modernset konkreetsust arvesse võttes interpreteerin siin relva tõelise relvana ja gaasimaski tõelise gaasimaskina.

Teksti mina-sangari iseloomustamisega on katsutud haarata teose tuuma. Ühekülgne oleks siiski jätta mainimata, et raamatus peitub väga rohkesti teisigi rikkusi. Tsükl „Elu rikkaim öde — raamat“ (tänu oma suuremale objektiivsusele) haarab. Selles on sügavust ja tõsidust ja igas raamatu harrastajas see peaks küll äratama mõttevirvendusi, mida arvestab autor. Samuti annab teravaid, hästi meelde jäävaid pilte tsükl „Kaks tiiba“ — ka selles tsüklis eespool pikemalt tutvustatud peakangelane esineb enam looritult, tagaplaanil.

Kui eespool tahtsin selle kogu vormilistest väärtustest teha teise järgu küsimuse, siis tuleks küll teha tollesse üldisesse väitesse väike korrektuur: vormilt kitsamas mõttes, rütmilt, riimilt jne. pole tõesti erilist uudust taotletud. Kuid sama ei maksa sugugi sõnastusteravuse kohta. Siin on Adams jäänud enesele truuks. Ja kui ta ei mõju erilise üllatusena, siis muidugi kõigepealt selle tõttu, et oleme juba „Maise

matka poolest teest“ saadik harjunud seda Adamsi juures lugema endast-mõistetavaks. Uudiseks on aga, et selles kogus Adams on hoopis kokkuhoidlikum irdriimiga, nii kvantitatiivses kui kvalitatiivses mõttes. Leidub koguni tervenisti puhtais riimides kirjutatud asju. Kas peab selles nägema irdriimi loojaku hakatust? Nende ridade kirjutaja tahaks uskuda et mitte, kuigi ta irdriimi kuritarvituse vastu on igal ajal.

Raamatu mõtete rohkust ja rikkust peab hindama kõrgelt. Aga — uhiuusi perspektiive autor ei ava, muljet „Maise matka poole tee“ korrelaadist pole kuidagi võimalik teha olematuks. Häid ähvardavaid hoia-kuid demonstreeritakse, aga — nende hoiakute rakendamist sisuliseks kohtupidamiseks (Vrd.: „...kuid elult palun kümme aastat, / et võiksin kohut pidada“) tahaks ka näha. Tuleb muidugi selleks hellitada lootust, et meie sama poeetilise mina lavaletoomist veel kord näeme. Kas peaks autoril olema selle järgi tarvet? Raamat on küll ka praegusel kujul enesesse suletud tervik, siiski selle reservatsiooniga, et kangelase positiivsed ideed žestide taha varju jäävad. Nende ideede tuuma avastamise mõttes tahaksime veel kord sama kangelasega kohata.

Raamatu kaanejoonistus B. L u k a t s i l t on meeleolukas ja nägus.

Paul Viiding.

Hendrik Adamson: **Mälestuste maja**. Luuletisi. Eesti Kirjanikkude Liidu Kirjastus, Tartu, 1936. 72 lk. Hind 2 kr. 50 s.

Hendrik Adamsoni värske luuletuskogu vanamoeliselt mõjuvate kaante vahel kohtad esialgu teatud pettumust: ikka seesama vana Adamson! Seejuures vaevab sind piinlik mälestus — igaiüks kahjuks laulab nii, nagu tal nokk loodud. Kärner on ikka Kärner, Hiir on ikka ja jälle Hiir, Barbarus on kaua aega Barbarus ise olnud, Adamsit kohtad alati Adamsi luules jne. Siis pahandad, et see „nokateooria“ pole muud kui eneseõigustus, sest kas on siis ühe inimese piirid nii kitsad! — Kuid see on Adamsoni puhul ainult esialgne mulje. Mida rohkem süveneme, seda selgemini hakkame tundma avarust ka näiliselt väikesemöödulises ruumis. See lunastav ja vabastav on kõige parem tunnustus loova inimese suurusele.

Pealtnäha koguni lohakas, kahtlemata ka puisi kohti sisaldav, haarab Adamsoni raamat heatahtlikku lugejat kord-korralt rohkem. Ikka kontrastsemalt tõusevad metsade sakilised hammastikud heleda taeva poole, ikka sugestiivsemaks paisuvad haprad meeleolud, tõustes maast, mis „ahmimas suhu su jalga“ õhtuhämaruse, öösinguse ja koiduvalevuse sisse siin „vaikusevangla“ müüride vahel. Pehme murdekõla segineb tähelepanematult kirjakeelega, piirid nende vahel ähmastuvad. Rahvaluuleline parallelism segineb moodsa värsi nappusega. „Rõõm oma roosa obeseg’ / lumitsit liikäs latvu...“ — loed ja näed talvist hommiku-hämarikku. Ja näed, võiks öelda ka tunned vareseid lendamas üle õhtuse maastiku, kuuled tuult kuivades käbides tuhnimas, haistad rehetare leit-sakut, virgud „Õise jahi“ painajalikus rahutuses, tunned end ise groteskse tondina, kes ammuiganenud tõllaga tuhrab soolaugastes kullakirstude otsimisel. Ja sellest on küllalt.

Katsudes avastada Adamsoni luule-võlvuse saladust, satume tema kujundusliku jõu omapärasele kasutamisele väljendusjõuna. Peaaegu tahtliku tahumatuse ja näilise juhuslikkuse taga aimame vahel otse hämmastama panevat siirust. Kujunduslikke detaile on väljendusvajadus lükkunud nagu mitmevärvilisi ja -kujulisi helmeid nõõrile. Võime hämaralt aimata meeleolu sakiliselt näivat, aga siiski sirget liikumisteed. Näit. kirjeldatakse luuletuse „Päikselöösas“ esimestes stroofides heina-aeget keskpäeva leitsakut, siis aga korraga: „keegi kurvana kükitab purdel, / õngitseb pihuga piisku veest...“. Sageli jääb mulje, nagu oleks kiri kohati kustunud ja lausegi pooleli jäänud, ning imestades katsud

käega, kas su ees on pliiatsiga kirjutatud käsikiri või Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastatud raamat. On tõi, et vahel mõnda värssi koguni vihkad /„Lutik tige kesk ööd puri...“/, mõnda aga halvale vääratanuks pead.

Samas aga võid imestada ja muhelda lugedes: „Vares varajen vaagutep, / sikutep perani silmi“ või „Tähtede kujud üle vee / kui tulised rotisabad“ või „õdak pühkis oma põsilt mingi / ja kinnitas sõle rinda, / ootas paar udu ummiskingi / ja härmakirja kindad.“ Mõnikord muutub murde mitte täpne tundmine takistuseks arusaamisele: „laits nägu ringel rōbistes, / pekre mis perit poodist.“

Meeleolult on raamat ühtlane, ainult paaril korral tundub ebakōla. Pitsivahust tõusev Veenus luuletuses „Portree“ on ootamatu selles metsade-vahelises primitiivses loodumüstilises maailmas. Samuti ei sobiks siia ka pistuvārsiline laulukene „Pisteks“. See-eest otsid asjatult paari värssi, mis ilmusid läinud aasta septembri „Loomingus“ koos luuletusega „Suve suud vastu“:

„Ta äidsendese uputet,
et nāgugi ei nāe;
kuub ihen kullerkuputet
ja kāgusit tāis kāe.“

Bernard Kangro.

Richard Roht: Igapäevased inimesed. Romaan. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1937. 453 lk. Hind 4 kr. 50 s.

Roht oma varasemas loomingus on käsitelnud asotsiaalseid tegelasi. Vastse romaani pealkiri viitab suuremale ühiskondlikkusele ja lugemisel selgubki, et need pole enam Rohu inimesepōlgurid, loodussepagevad unistajad, vaid igapäevased inimesed igapäevases töös — ainult mõningate veidrustega. Tegevus on koondunud jõuka Kōrgemāe talu ümber, kus toimub omamoodi võitlus noorte ja vanade vahel. Kōrgemāe vanaperemehele on vāärtuseks ainult töö, poeg nõuab aga osa ka vaimule, s. o. lilledele, unistustele, kuule ja tähtedele, muidugi sümboolses tähenduses (lk. 63). Juba romaani algul tōotab peategelane Julius: „Isaga läheb nūiid lausa sõjaks.“ Elatakse passiivses põlguses: pojalt külm üleolek, isalt tuim mõistmatus. Lōpuks kosib isa noore naise, Julius lahkub kodunt ja veedab romantilise talve metsatōös. Kuid isa abielu pole kauaks; nūiid ta annab pojale järele, küll mitte vōidetud vaimust, vaid üksindusest, vanadusest ja haigusest.

Kui romaani esimeses osas peategelane — töö + vaimu mees — vōitleb ja vōidab töö ainuhindaja isa, tuleb tal romaani teises osas kannatada ühekūlgsete ilutsejate-parasiiditsete parast. Kuid ta saab ka daamidest õdede pārandusprotsessist kergesti üle.

Seega on teose aine ja ideestik tāiesti vāärtuslik. Kuigi ta tōed pole uued ega erakordsed, vōimaldaksid nad siiski suurromaani loomist. Ometi on autor sellest hoidunud vōi pole olnud selleks vōimeline ja vōib-olla tahab vihjata oma romaani pealkirjaski sellele, et sealt ei otsitaks midagi erakordset vōi jälle sūgavat ja pingelist. Siiski on lugeja õigus-tatud igale kunstiteosele lähenema just nende mōōdupuudega.

„Igapäevastes inimestes“ lastakse libiseda kāest haaravad ja palju-vōimaldavad motiivid. Vōitluste ja murrangute tōsiduse asemel esineb pingetu korrutamine. Nāit. ei suuda lugejat haarata vanaperemehe muutumine hellaks ja kōikemōistvaks (hakkab ta ju ka tāhti vaatama), kui teda varem parodeerivalt on kujutatud ainult magamist ja seedimist nau-tiva, mōgiseva, lihahimutseja, roosa orikana — lk. 19. Teda aga tōō-sangarina ei nāidata. Tōōst ainult rāāgitakse palju. Samuti peategelast Juliust ei nāe palju mujal kui pōōramas oma nāgu lugeja poole ja filosofoerimas. Ta meeelhārmi, sappi ja õrnust peab autor ise mitmesti kinnitama.

Käsitlusele tulevad ka pea kõik päevakajalised ajaprobleemid: maainimese moeahviks labastumise protsess, tung linna, hädaldus kõige välismaise eelistamise pärast ja tühjade hällide löökküsimusest kuni nimede eestistamise propagandani. Ei puudu ka Rohu tuntud torked maapoiste karikatuurse linnariietuse ja tüdrukute mingitud nägude pihta. Ajalehes see ju võib olla omal kohal, kuid kogu selle moraalil nirumisi pakumine ilukirjanduse sildi all on liigne. Kriitilisem lugeja vaevalt saab hõisata autorile peategelase pulmaliste kombel: „Tubli poiss! Filosoof ja diplomaat! Oskab koorida välja tõe ja selle kõigile teha suupäraseks!“ (lk. 274).

Kompositsioonilt on teos veniv. Moraalitemiste tarvis tuuakse sisse episoode, mis on tähtsusetud ja liigsed. Sellistena tunduvad romaani algul lehmaraipe matmise ja „kullavedamise“ stseenid. Nende otstarve pole niivõrd selgitada isa ja poja vastuolu, kui sarjata peenutsejate varieerlikkust ja rumalust. Samuti pikad, teoses ebaorgaanilised arutelud alevitohtriga, kelle napsivõtud ja kahtlasevõitu vaimukusega paradoksid täidavad hõredalt paljusid lehekülgi. Neljakümneleheküljelisel vanaperemehe pulmakirjeldusel pole teose arengu kohta olulist tähtsust, ei ole sel ka omaette huvitavust ega pinget.

Roht ei ole oma tegelaste vastu ühte viisi erapooletu või ühte viisi soe. Need tüübid ebaõnnestuvad, kelles autor rakendab oma tõekspidamist, nagu peategelane Julius, dr. Käosaar, adv. Kärm jt. Vanaperemees on rõhutatult puine ja tõmp, sest peab olema vastandtüüp vaimsele pojale. Linnastunud peretütardega avaneb autoril võimalus hurjutada kõiki nn. daame. Pr. Astas on kerge jälle leida prototüüpide kontuure autori varasemaist töist. See Rohu mannekeen-nukk näib olevat talle tarvituskõlvuline veelgi. Õnnestunud on aga mõned tüübid, keda autor on kujutanud leebelt ja siiralt. Nii Miia, Kõdrakasuk, eriti Leeni ja karjapoiss Värdis. Need on raamatu meeldivaimad leheküljed — lihtsad, lõbusad ja hoogsad. Nende tagant võib aimata autori soojust ja humorimeelt. Kahjuks siigi hiilib torkavuse õpetlik-kriiskav noot. Nii näit. võiks üksikult loetuna nautida Kõdrakasuka — Leeni stseeni lk-1 373, kus Kõdrakasuk neiule lohutuseks naerab: „Ja jah, ma olen krahv Finkel-Fankel-Adelsberg“. Paraku aga meenuvad kohe paljud teised sellelaadilised peenutsemist sarjavad torked, huumorisärahtus kustub ja nii jäävad siingi hoog ning tunne lahjaks liiga paljudest sõnadest.

On ennegi märgitud Rohu stiililist lohakust. Laused ei voola nagu selge, puhas vili, tundub harvu sõelu ja hooletut tuulamist, millest jäänud sekka igasugu aganaid ja tarbetut, hamba all krigisevat sõnapuru. Sage-dasti on jutus maigutamist, kordub üks ja sama lause, varieerudes vaid mõne nojah, jaa, oojaa või aga-ga. Rohked gi-d, tarbetud kiilsõnad teevad stiili kirjuks ja takerduvaks. See keel on veider segu alevižargoonist, jäljetonlikust lõõpimisest ja magusast paatosest. Seal on „menüü pörsastele“, „asjalikult traaviv ruun“, hanejalgades sõnad, hüüdlused klambreis. Ühe tegelase peamiseks iseloomustuseks on „kaks pätsi trullamas (või kellamas) seelikus“, teise sünonüümid on „va koivand“ või „kolask“.

Erilist voorust ei lisa teosele ka Rohu paljukiidetud loodusekirjeldused, mis on mõnikord vägagi kohmakad, näit. lk. 198.

Autor pole oma igapäevaseid inimesi võtnud sügavuse, tõsiduse, siiski ka mitte kõikumõistva muigega. Kujutus liigub nagu lutsukivi kaudu vett, kergelt ja libisedes, riivates ainult pinda. Vahel aga vilksatavad sekka lõbusad ning soojad leheküljed, ja suupärane ning ajakohane probleemistik teevad teose loetavaks ajaviitelektüüriks laiemale publikule. Rohkem siiski mitte.

A. D. Hint.

Kaks lasteraamatut.

M. Sillaots: **Trips, Traps, Trull Tartus.** Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1936. 80 lk. Hind 1 kr.

Eduard Nukk: **Laanelapsed.** „Varaku“ kirjastus, Tallinn, 1936. 115 lk. Hind 1 kr. 50 s.

Sellekohased vaatlused näitavad, et lapse lugemishuvi varajasemas eas piirdub peamiselt sündmustiku jälgimisega. Kui jutustises ei ole küllaldaselt liikuvat sündmustikku, tõusvat ning arenevat tegevust, siis on see lapsele igav. Sealjuures ei nõua laps sündmustikukäigult loogilist arenemist ega põhjuslikku olenevust, vaid pigemini ajaliselt ritta lükitud iseloomulikke episoodide.

Selles mõttes rahuldab lapse nõudeid küllaldaselt M. Sillaotsa „Trips, Traps, Trull Tartus“. See on samanimelise raamatu järg või teine osa. Poisid on siin juba veidi suuremad ja nende seiklusedki rohkem enese algatatud kui juhuseist tingitud. Põhitoonilt on teos rõõmsailmeline, humoristliku varjundiga. See on tüüpiline väikelapse raamat, ja näib, et ta sobibki rohkem ettelugemiseks Trips, Traps, Trulli ealistele kui vabaks lugemiseks 8—9-aastasile. Viimased otsivad raamatust rohkem omaealiste tegelaste lugusid, kuna väiksemate laste seikluste vaatlemiseks ei oska nad veel distantsi võtta, need on 8—9-aastaste arvates „titalood“.

Ed. Nukk'i raamat „Laanelapsed“ on vanemale eale. Selle peamised puudused on: distantsi puudumine autori ja tegelaste, autori ja lugeja vahel, moraalitsemine ja õpetlik olla tahtmine.

Meie lastekirjanikud eksivad sellega rängasti, kui nad arvavad lapsile seega lähemale pääsevat, et tegelasi omalt poolt kommenteerides iseloomustavad väiksekesteks, õrnakesteks, tillukesteks jne. Või neid eale mittevastavalt teevad liiga naiivseks ja lapsikuks, sealjuures ise õrnutseks ning halatsedes. See on „hellitamis- ja pillitamis“-meetod, seeläbi kaob distants autori ja tegelase, autori ja lugeja vahel. On tunne, nagu patsutaks autor igal sammul oma tegelasele ja lugejalegi õlale, meelitades ja hellitades. Missugune poiss või tüdruk tahaks olla õrnake ja tilluke? Tahetakse olla omaette mees või tubli tüdruk. Milleks siis sellise autori-poolse suhtumisega teha teos läägeks ning magusaks?

Nukk'i mõlemad tegelased, laanelapsed, on õrnad ja hellad, iselaadi naiivsed ja targad. Nad kõnetavad teineteist õrnutseks „armas vennake“ ja „armas õeke“, autor mainib neid ainult hellitades, Leidal on „peenepenike roosakas sõrm“, ta on tüdrukuke, vaeslapseke jne.

Nad on mõlemad headuse kehastused ise, ei ühtegi eksimust, vallast ega koerustükki. Laanes nad käivad karjas, moraalitsevad ise ja moraalitseb autor nendega kaasa. Oma „südameheadusega“ võivad nad viimaks kurja võõrasemagi. „See oli Leida headus, mis tõrjus välja ema hingest kurjuse, peletades selle sealt lõpuks täiesti“, kommenteerib autor.

Autor ei jaga oma teoses mitte ainult moraaliopetust, vaid ka teadmisi looduseõpetusest. Vend Juku, kes käis juba algkooli IV klassis ja „oli väga huvitatud botaanikast ja zooloogiast“, on õele ja selle kaudu ka lugejaile heaks loodusloo õpetajaks. Tema tutvustab õele kõiki laane saladusi, kõneleb isegi termiitidest, sealjuures aga usub see „botaanikast ja zooloogiast huvitatut“ ussikuningat. Õde Leida on laande minnes nii naiivselt rumal, et ei tunne veel sisalikkugi ega tea temast midagi, aga samas võib ta järve kaldal näha nägemust printsist, „kellest tänapäeval unistab miljoneid tütarlapsi“, ja targutada sellega rikkusest ja „tõsisest eluõnnest“.

Tõesti, võltsimat noorsoojuttu on raske ette kujutada!

J. Parijõgi.

August Annist: „Kalevipoja“ saamisluгу. (F. R. Kreutzwaldi „Kalevipoja“-uurimuse II köide.) Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1936. VII+241 lk. Hind 4 kr. 50 s.

Esimesel pilgul võib näida, et teemat on juba varemini piisavalt käsitletud ja isegi vastavat dokumentaalset ainekku avaldatud (G. Blumberg, L. v. Schröder, V. Reiman jt.). Kas ei kujune selle aine uus käsitlemine vana tüütavaks kordamiseks? Tutvumisel teosega langeb see kahtlus iseandast ära, sest siin pakutav sisaldab küll oluliselt kõike ennetehut, kuid ületab ulatuselt ja põhjalikkuselt suuresti kõike, mis „Kalevipoja“ saamisloo uurimisel seni on sooritatud, sest pakub suures külluses senitundmata või -kasutamata ainekku ja uusi vaatekohti, kujutab eepose eellugusid, sünnimiljööd, ideoloogilisi aluseid, isikulisi eeldusi ja loob kõigest täiesti uudse ning suurejoonelise sünteesi.

Kui läheneda teose sisule, siis on esmakordne juba sissejuhatav peatükk „Kalevipoja“ kirjandusloolisest tagapõhjast Euroopas, kus käsitletakse esiromantika ja saksa kõrgromantika suhet rahvaluulega, rahvuseepose ülesandeid ja liike, klassitsistliku eeposepoetika, samuti romantilise poeem-eepose arengut ja allakäiku. Dr. A. Annist seab „Kalevipoja“ tekkimise sidevusse üldeuroopalise individualistliku kultuuriliikumisega XVIII saj. lõpul ja XIX saj. algul (esiromantika ja romantikaga), mil hinnati kõrgesti rahvaluulet. Autor näitab, kuidas esiromantika ajal veel rahvaluule õiget iseloomu ei tabatud, kuidas ehtsat rahvaluulet sentimentaalsete ja romantiliste elementidega täiendati, kuidas pärisromantika ajal tõuseb esiplaanile rahvuseepos ja algab mitmes Kesk- ja Põhja-Euroopa maas kadunuks oletatavate rahvuseeposte jälgede otsimine ja nende „rekonstrueerimine“, kust on pärit ka „Kalevipoja“ koostamise eeskuju ja püüdmused. Kõik need küsimused on hoopis uudsed meie kirjandusteaduslikus käsitluses. Nende probleemide surutud sünteetiline esitus 19 leheküljel moodustab kompaktsama ja sisukama osa teosest. Võib arvata, et sissetöötamine siinsesse probleemistikku on autoril nõudnud suhteliselt kõige rohkem vaeva, kuid selle eest on saavutatud asjatundlikult-moodne ning viljakas lähteoht ja perspektiiv mitte üksnes „Kalevipoja“ saamisloo uurimisele, vaid kogu ajajärgule eesti kirjanduses enne ja pärast „Kalevipoega“.

Mitte vähem huvitav pole „Kalevipoja“ kirjandusloolise tausta kujutamine Eestis ja vastus küsimusele, miks meil nii hiljaks jääd i eepose koostamisega. Siingi on üsna tihedalt osatud tabada ja kujutada rahva sotsiaalseid ja poliitilisi elutingimusi, kultuurilisi, isikulisi ja muid eeldusi ning takistusi. Eriti huvitav on Lääne-Euroopa mõjude kajastuse esitus ja selles eeskätt G. Merkeli tähtsustamine Eesti muinsusromantika alustajana ja hilisema rahvusliku ärkamise tegurina. Tuntum on soome mõjude küsimus, kuid seevastu võrdlemisi uudne eestiliste muinasainete käsitlus balti-saksa luules. Veel tütavamale pinnale astume Schultz-Bertrami ja Faehlmanni tegevuse esitusel õpetatud Eesti Seltsis seoses „Kalevipojaga“, kuni konkreetse eeposekoostamise ettepanekuni Kreutzwaldile. — Üle 2/5 kogu teosest (89 lk.) kulub sellele huvitavale kahestmelisele taustakujutamisele, selle „idee-“ ja „miljöö-dünaamika“ jälgimisele, mis on „Kalevipoja“ aluseks. Koosnedes osalt tuntud, osalt vähetuntud ja osalt hoopis uudeist aineist ja vaatekohtadest, on see taust tervikuna joonistatud asjatundlikult ja osavalt.

Teose teises osas (lk. 90—135) käsitletakse Kreutzwaldi ettevalmistust ja eeldusi eepose loomiseks, käsitletakse ta poisikesepõlve ja küpsmisea kokkupuuteid ja suhteid rahvapärimumestega, ta vaateid rahvaluulele, käsitletakse ta rahvaluulelise ainekku gumist, ta isiklikke, teaduslikke ja rahvuskirjanduslikke eeldusi eepose koostamiseks. Sel alal on avaldatud suhteliselt rohkesti eeltöid, eriti viimaseil aastail prof. G. Suitsu, autori enda jt. poolt, ometi on autor ka siin võinud suurel määral pakkuda uut.

Uurimuse III osas (lk. 136—215) kirjeldatakse kronoloogilises järjestuses eepose tegelikku valmistustööd: esialgset proosamustandit, esimest ja teist värsredaktsiooni, esimeste laulude ilmumist ja neile osaks saanud arvustust, esimese trüki vaevalist lõpuleviimist, rahvavaljaannet ja koostussihtide ning ainekäsitle arengut töö kestes. Siin on esitus kõige deskriptiivsem ja vähem tihe, ühtlasi on sinne ainekäsitle kõige tuttavam varemate käsitle kaudu. Kuid materjali detailse kasutamise ja pideva esitamise ning rohkete tsitaatide ja poetatud kriitiliste hinnangute tõttu on see peatükk vististi kõige elavam ja loetavam osa raamatust, kuigi just seda osa lugedes tekib mulje mõnesugusest stiililisest liigihast.

Käesolevas retsensioonis on teadlikult piiratud üldhindava seisukohavõtmisega teose suhtes. Üksikasjaline kriitika leiaks ses üht ja teist õiendada ja ehk ka laita. Autoril on suur lust sünteesi otsimiseks, milleks ta püstitab hüpoteese, teeb rohkesti järeldusi ja otsuseid. Mõni neist laseb vaielda. Võib arvata, et osa autori järeldusist küsimuste üksikuurimisel osutub vildakuks või ebatäpsaks. Üldiselt aga jätab „„Kalevipoja“ saamislugu“, niisama kui ta eelkäija „Kalevipoeg eesti rahvaluules“, väga tõsise mulje. Käsitlus on tüse ja tühjendav ning laseb meie silmade ette otsekui orgaaniliselt kasvada kogu ajajärgu ühes tege- laste, olude, ideoloogiliste tungjõududega — ja sel taustal nende mõju- tegurite produktina kujuneb ja saab elavaks meie vaimses nägemises „Kalevipoja“ loomise mõte, „Kalevipoja“ looja ja „Kalevipoeg“ ise. Siin on kindlakäelise süsteemsuse ja asjatundlikkusega esitatud järk meie kultuurilugu, lõige meie kirjanduslugu (pealegi seoses balti-saksa kirjan- duse ja publitsistikaga), osa meie rahvusliku mõtte ajalugu.

Uurimuse I köide, „Kalevipoeg eesti rahvaluules“ (a. 1934), oli sisult kindlasti uudsem, kuid ka spetsiaalsem. II köite alal on tehtud rohkem eeltöid, kuid seevastu on kogu ainekäsitle ja probleemistikultuuri- ja kirjandusloolisel ning rahvuspoliitilisel põnevam, laiajoonelisem. Erilise huviga jääme ootama III köidet, mis peab sisaldama eepose esteet- tilise analüüsi ja pakkuma eelduste kohaselt ehk kõige enam uut ja ise- seisvat.

August Palm.

Alkoholismivastane võitlusajakiri,
Eesti Karskusliidu häälekandja

„Külvaja“

*on vältimatult vajalik igale alkoholi-
vabast kultuurist huvitatud eestlasele.*

Sisult on „Külvaja“ elav ja
huvitav, tuues artikleid, vesteid,
karikatuure, teateid.

Hinnalt on „Külvaja“ oda-
vaim ajakiri Eestis, makstes

ainult 50 senti aastakäik

„Külvaja“ ilmub kord kuus, välja
arvatud juuli ja august, iga num-
ber vähemalt 16 lk., jõulunum-
ber 32 lk. Tellitav igast posti-
asutisest ja talitusest

Tartus, Gustav-Adolfi 18, tel. 404

Nõudke proovinumbreid!

Ajakirja
«Raamatukogu»

tellimisi võetakse vastu
1937. aastaks.

Aastakäigu hind 1 kroon.

Järgmine number ilmub aprillis.

*On veel saadaval „RAAMATUKOGU“ vanemaid
aastakäike:*

I aastakäik . . .	50 senti.
II „ . . .	1 kroon.
III „ . . .	1 kroon.

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu liikmeile ja
raamatukogudele 20-% hinnaalandus.

Ühingult on võimalik tellida ka
raamatukogude rakendusmaterjale:

laenajakaarte, raamatukaarte ja kataloogi-
kaarte à 100 tk. — 50 senti, kataloogi
värvilisi vahekaarte (1,5 s. tükk), üldnimes-
tiku lehti 1 pg. = 4 lk. à 3 s., kuupäeva-
templeid ühes numbritega, hind 6 kr. üks
komplekt, ilma saatekuludeta.

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu
asukoht on
Tallinnas, Vabaduse puiesteel 4.

Sealtsamast saab tellida ka ühingu kirjastusel
ilmunud kirjandust.